

SAMFUNNSSTRAFF

Utviklingen fra samfunnstjeneste til samfunnsstraff

Kandidatnr: 231

Veileder: Stine L. Nybø

Leveringsfrist: 25.04.05 (vår-05)

Til sammen 17709 ord

22.04.2005

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	OPPGAVENS TEMA OG AVGRENSNING.....	1
1.2	RETTSKILDER	2
1.3	STRAFF, STRAFFENS FORMÅL OG DENS VIRKNINGER	3
<u>2</u>	<u>BAKGRUNN FOR SAMFUNNSSTRAFF</u>	<u>7</u>
<u>3</u>	<u>VILKÅR FOR SAMFUNNSSTRAFF</u>	<u>14</u>
3.1	STRAFFERAMME INNTIL 6 ÅR	14
3.1.1	UNNTAK FRA VILKÅRET OM STRAFFERAMME PÅ INNTIL SEKS ÅR?	18
3.1.2	FORHØYELSE VED GJENTAKELSE.....	19
3.2	STRAFFENS FORMÅL IKKE TALER MOT EN REAKSJON I FRIHET	20
3.2.1	SAKER HVOR INDIVIDUALPREVENTIVE HENSYN HAR VEID TYNGST.....	22
3.2.2	SAKER HVOR ALLMENNPREVENTIVE HENSYN HAR VEID TYNGST	26
3.2.3	GRENSEN SAMFUNNSSTRAFF, UBETINGET FENGSEL OG BETINGET FENGSEL	27
3.3	SAMTYKKE.....	30
3.4	BOSATT I NORGE	34
3.5	EGNETHET	34
<u>4</u>	<u>ANVENDELSESOMRÅDET</u>	<u>37</u>
4.1	OMRÅDER HVOR HØYESTERETT HAR UTVIDET ANVENDELSESOMRÅDET.....	37
4.1.1	TRYGDEBEDRAGERI.....	37
4.1.2	VEITRAFIKKSAKER	39
4.1.3	LEGEMSBESKADIGELSE NÅR DOMFELTE ER UNG.....	42
4.2	ET OMRÅDE HVOR HØYESTERETT IKKE HAR UTVIDET ANVENDELSESOMRÅDET	43
4.2.1	LEGEMSBESKADIGELSE NÅR DOMFELTE ER OVER 18 ÅR.....	43
<u>5</u>	<u>OMFANG</u>	<u>45</u>
5.1	ANTALL TIMER	45

5.2	GJENNOMFØRINGSTID	47
5.2.1	NÅR STARTER GJENNOMFØRINGSTIDEN?	50
<u>6</u>	<u>INNHold</u>	<u>53</u>
<u>7</u>	<u>BRUDD.....</u>	<u>58</u>
7.1	BRUDD PÅ VILKÅR	58
7.1.1	SKYLDKRAV	58
7.1.2	FØRSTE GANGS BRUDD	59
7.1.3	NYE BRUDD.....	60
7.2	NY STRAFFBAR HANDLING.....	61
<u>8</u>	<u>LITTERATURLISTE.....</u>	<u>62</u>

1 INNLEDNING

1.1 Oppgavens tema og avgrensning

Temaet for oppgaven er samfunnsstraff. Samfunnsstraff ble innført som en ny hovedstraff ved lov av 26. mai 2001 nr. 21, og trådte i kraft 1. mars 2002. Hjemmelen for å idømme samfunnsstraff er gitt i Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr. 10 (heretter kalt straffeloven) § 28 a. Gjennomføringen av samfunnsstraffen er regulert i Lov om gjennomføring av straff mv. 18. mai. Nr. 21 2001 (heretter kalt straffegjennomføringsloven) §§ 53 – 59. Samfunnsstraff erstatter den tidligere samfunnstjenesten som var hjemlet i tidligere straffelov § 28 a og betinget dom med tilsyn jf. tidligere straffelov § 53 nr. 2.

Jeg vil foreta en sammenlikning av vilkårene for samfunnstjeneste og samfunnsstraff for å se om vilkårene for samfunnsstraff har utvidet anvendelsesområdet for samfunnsstraff kontra samfunnstjeneste. Jeg vil også se på rettspraksis vedrørende samfunnsstraff for å se nærmere på hvordan Høyesterett har utvidet anvendelsesområdet og klargjort grensene for samfunnsstraff. Jeg vil gå igjennom reglene for samfunnsstraffens omfang og innhold med fokus på sammenlikning med samfunnstjenesten. Jeg skal også kort gå gjennom reglene ved brudd under straffegjennomføringen. Jeg finner det naturlig i denne sammenhengen å gi en kort presentasjon for bakgrunnen for samfunnsstraff, dermed å starte med innføringen av samfunnstjeneste til innføringen av samfunnsstraff.

I denne oppgaven har jeg valgt å se på anvendelsen av samfunnsstraff. Jeg har derfor valgt å legge hovedfokus på tolkning av vilkårene for samfunnsstraff kontra vilkårene for samfunnstjeneste og rettspraksis vedrørende anvendelsesområdet for samfunnsstraffen.

Jeg avgrenser oppgaven til å ikke omhandle promilleprogram, da dette formelt ikke er samfunnsstraff jf. straffeloven § 53 nr. 6. Siden hovedfokus i oppgaven er en sammenlikning mellom samfunnstjeneste og samfunnsstraff, vil jeg ikke omhandle bruk

av samfunnsstraffer i de andre Nordiske landene. Jeg vil heller ikke gå nærmere inn på reglene ved straffeavbrudd.

1.2 Rettskilder

Lovtekstene som er mest relevante for oppgavens tema er straffeloven og straffegjennomføringsloven.

Da oppgaven omhandler en sammenlikning av vilkårene for samfunnstjeneste og samfunnsstraff er det to sett av forarbeider som er relevante. Forarbeidene til innføring av samfunnstjenesten som blir omhandlet i oppgaven er; Ot.prp. nr. 72 (1989–90) Om lov om endring i straffeloven m.v.(samfunnstjeneste), og Innst. O. nr.22. Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffelova m.v. (samfunnstjeneste). Forarbeidene til innføringen av samfunnsstraff som er omhandlet i oppgaven er; St meld nr 27 (1997 – 98) Om kriminalomsorgen, Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven), og Innst. O. nr. 60 (2000–2001) Innstilling fra Justiskomiteen om lov om gjennomføring av straff mv. Departementet har fremmet forslag til ny straffelov. I dette forslaget er det forslag til endringer i reglene om samfunnsstraff. Disse er behandlet under de aktuelle bestemmelser. Forarbeidene til ny straffelov som er omhandlet i denne oppgaven er Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) om lov om straff (straffeloven).¹

Lovreglene om samfunnsstraff overlater den nærmere fastleggingen av omfanget og premissene for idømmelse av samfunnsstraff til domstolene. Lovgiver har utformet lovreglene på denne måten fordi det er et ønske at domstolene skal ha alternative hovedstraffer å velge mellom, slik at domstolene kommer frem til den straffen som er best egnet i de enkelte sakene. Lovgiver har også gitt sterke signaler om at det er ønskelig at bruken av samfunnsstraff skal øke. Praksis fra Høyesterett er derfor en relevant rettskilde i denne oppgaven.

¹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) skal behandles i Stortinget våren 2005

1.3 Straff, straffens formål og dens virkninger

Det fremkommer av straffeloven § 28 a at det er et vilkår for idømmelse av samfunnsstraff at hensynet til straffens formål ikke taler imot en reaksjon i frihet. Det er da naturlig å se på hva som er straffens formål.

I norsk rett blir straff gjerne definert som: ”(...) et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av en lovovertrædelse, i den hensikt at det skal føles som et onde”. Denne definisjonen ble gitt av Andenæs i 1976. Høyesterett viste til denne definisjonen i Rt. 1977.1207 på side 1209. Denne definisjonen kan brukes, enten straffen blir begrunnet ut fra gjengjeldelseshensyn, eller om den skal ha individual- eller allmennpreventiv virkning.²

I Norge var straffen i tidligere tider et privat anliggende. Den som var blitt utsatt for en urett kunne hevne seg. Etter hvert overtok kongen mer av både straffelovgivningen og straffeforfølgelsen. Kongedømmet sto for en indre landefredsordning. Dette skjedde også i ute i Europa. Dette var en naturlig utvikling ettersom kongedømmet samlet Norge til et rike. Kongedømmet kunne sette makt bak retten.³ I dag er strafferettspleien et offentlig anliggende og hovedformålet med straff er å hindre fremtidige uønskede handlinger.

Det er finnes ulike teorier for å angi straffens formål. Det er vanlig å dele disse inn i to grupper; de absolutte og de relative straffeteorier. De absolutte straffeteorierne begrunner straff med gjengjeldelseshensyn. Formålet med straffen er først og fremst at den skal være rettferdig og da må skyld sones. Nyttevirkningene av straffen kommer i annen rekke. Formål og begrunnelse går etter disse teoriene i ett. De relative strafferettsteoriene begrunner straff med at straff skal være til nytte for samfunnet. Formålet er å beskytte samfunnet. Etter disse teoriene er det ikke noen oppgave for statens myndigheter å tilfredsstille absolutte rettferdighetskrav. Gjengjeldelse er ikke

² Se Andenæs, Johs. Statsforfatningen i Norge, 8. utgave, 1998, side 348

³ Se Sandvik, Gudmund, Jussens venner, hefte 6/7 1989, side 286-287

noe mål i seg selv. Formål og begrunnelse går her ikke i ett. I Norden i dag er det de relative strafferettsteorier som er de dominerende. Dette gjelder både i praktisk kriminalpolitikk og i strafferettsteorien.⁴

Det er også vanlig å si at straffen har to ulike tilsiktede hovedvirkninger; individualprevensjon og allmennprevensjon. Med individualprevensjon menes det at straffen skal påvirke den enkelte til å ikke begå nye lovbrudd i fremtiden. Med allmennprevensjon menes det at straffen skal påvirke andre til ikke å begå lovbrudd.⁵

De tilsiktede virkningene av individualprevensjon kan deles i tre. Straffen skal uskadeliggjøre, avskrekke og forbedre den straffedømte. Disse virkningene kan inntre enkeltvis eller sammen. Straffens uskadeliggjørende virkning blir oftest knyttet til at gjerningspersonen fysisk blir hindret fra å begå nye straffbare handlinger. Dette skjer oftest ved forskjellige former for frihetsberøvelse. Også straffformer som foregår i ”frihet”, som samfunnsstraff, kan ha en uskadeliggjørende virkning. Dette kan skje ved at den domfelte får samfunnsstraff med vilkår om ikke å oppholde seg på et bestemt område.⁶ Selve trusselen om å måtte sone den subsidiære fengselsstraffen kan fungere slik at den forhindrer den domfelte i å begå nye straffbare handlinger. Med straffens avskrekkende virkning menes det at straffen for den enkelte straffedømte oppleves som så negativ at han/hun for fremtiden avstår fra å begå lovbrudd. Straffens forbedrende virkning skal være at den straffedømte tar straffen inn over seg og forstår hvorfor hans handlinger var gale.⁷ Denne ønskede virkningen kan også kalles den rehabiliterende funksjon. Ved samfunnsstraff kan denne funksjonen ivaretas ved at den domfelte opplever en god og positiv oppfølging av oppdragsgiver under

⁴ Andenæs, Johs, Alminnelig strafferett, 5. utgave 2004, side 67 - 68

⁵ Se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) side 78 første spalte

⁶ Se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) side 78 andre spalte

⁷ Se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) side 79 første spalte

gjennomføringsperioden.⁸ Det er særlig denne funksjonen som blir godt ivaretatt ved bruk av samfunnsstraff.

De tilsiktede virkningene av allmennprevensjon er også flere. Også ved allmennprevensjonen kommer straffens avskrekkende virkning inn. Tidligere var tanken at det at man så at andre ble straffet hadde en avskrekkende virkning. Nå er tanken at fordi selve muligheten for å bli straffet er til stede, avstår man fra handlingen. For at straffen da skal virke avskrekkende må vedkommende kjenne til at handlingen er straffbar og regne med at loven vil bli håndhevet. Dersom vedkommende avstår fra å begå en handling fordi vedkommende vet at den er straffbar og frykter straff, har man oppnådd en avskrekkende effekt. I dag er en annen ønsket virkning av straff at den skal virke holdningsskapende.⁹

Nok en virkning av straff er at den kan bidra til å opprettholde den sosiale ro og orden. At handlinger som er straffbare blir møtt med straff kan bidra til å holde orden i samfunnet. Det at befolkningen ser at det blir reagert mot straffbare handlinger, kan ha den effekt at folk føler seg trygge, og føler at rettferdigheten slår igjennom.

Straffebestemmelser kan også virke som symbol for verdier. Det kan føles som tilfredsstillelse i seg selv at lovgiver har vurdert spørsmålet og funnet det nødvendig å lage en straffebestemmelse.

I tillegg til at straffen har negative virkninger overfor den straffedømte, se kapittel 2, har straffen også uønskede virkninger som lidelser som den påfører familien til den dømte. Dette kan være forhold som økonomiske vanskeligheter og sosial skam.¹⁰

⁸ Se Røstad, Helge, Innkast i straffefeltet, 1993, side 352

⁹ Se Andenæs, Johs, Alminnelig strafferett, 5. utgave 2004, side 82 - 84

¹⁰ Se Andenæs, Johs, Alminnelig strafferett, 5. utgave 2004, side 98 - 100

Ved idømmelse av samfunnsstraff må disse ulike hensynene avveies mot hverandre. Hensynet til allmennprevensjon, den sosiale ro og orden kontra individualprevensjon kommer særlig frem i oppslag i media som: ”Slapp unna med samfunnsstraff”¹¹ og liknende. Fra den domfeltes side vil nok ikke samfunnsstraff virke som å slippe unna. Dette aspekt ble fremhevet i en resolusjon som ble vedtatt på FN 7. Verdenskongress i Milano 1985. Det ble i den fremholdt at allmennheten burde bli bedre informert om samfunnstjenesten innhold og de forpliktelsene som den domfelte må gjennomføre. Dette ville kunne føre til at allmennheten får forståelse av at den domfelte blir påført et ubehag ved samfunnstjenesten i tillegg til samfunnstjenestens mer positive aspekter.¹² Dette gjelder vel så mye i dag da samfunnsstraffen er under et press. Denne våren har det vært stadige oppslag i media om at samfunnsstraffen ikke er straff nok og at den ikke ivaretar hensynet til offeret og allmennprevensjon på en god nok måte.

¹¹ Dagsavisen, papirutgave, 10.02.05

¹² Se Røstad, Helge, Innkast i straffefeltet, side 354, 1993

2 Bakgrunn for samfunnsstraff

Utover 1970- og 1980- tallet ble samfunnstjeneste som straffereaksjon innført i en rekke land i Vest - Europa. Storbritannia var først ute med lovfesting av samfunnstjeneste fra 1. januar 1973. Europarådet vedtok i 1976 en resolusjon hvor medlemslandene ble bedt om å utrede fordelene ved samfunnstjeneste. De ble bedt om særlig å vurdere mulighetene for at samfunnstjeneste vil kunne gi lovbryster sjanse til å gjøre opp for seg og for samfunnet til å bidra til den domfeltes rehabilitering. Flere land fulgte etter hvert Storbritannias eksempel.¹³

Fremveksten av samfunnstjeneste som straffereaksjon hadde to ulike hovedbegrunnelser. Utover 1970- tallet opplevde Vest-Europa økonomisk nedgangstid. Overfylte fengsler bidro til politisk nytenkning hva gjaldt kriminalpolitikken. På den ene siden er samfunnstjeneste et billig alternativ til fengselsstraff, og ved samfunnstjeneste kan også fullbyrdelsen starte omgående. Dette var viktige momenter i og med den vanskelige situasjonen med overfylte fengsler og soningskøer.¹⁴ På den andre siden fantes et ønske om et mer humant reaksjonssystem. Flere land opplevde en økende ungdomskriminalitet. Det var ingen ting som tydet på at fengselsstraff reduserte faren for gjentakelse. Det ble pekt på de skadevirkninger, både for lovbrysterne, deres familier og samfunnet som fengselsstraffen medførte.¹⁵ Fengselsstraff medfører at lovbryster blir fjernet fra samfunnet; fra arbeidssituasjonen og fra familien. Ved at straff sones som samfunnstjeneste blir dessuten samfunnet trukket inn i fullbyrdelsen av straffen.¹⁶

¹³ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 8 første og andre spalte

¹⁴ Se Røstad, Helge, Juristkontakt 5/90 side 268

¹⁵ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 8 andre spalte

¹⁶ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 8 andre spalte

Departementet mente at det at domfelte kunne gjøre opp for seg i forhold til samfunnet kunne være med på å fremme en ansvarsfølelse hos lovbryteren. Samfunnstjenesten tok direkte sikte på unge residiverende vinningskriminelle. Det var særlig for denne gruppen at den individualpreventive effekten ikke hadde mindre vekt enn fengselsstraffens individualpreventive side. Ved grovere kriminalitet som for eksempel skattesvik og trafikkforseelser, ble det antatt at allmennpreventive hensyn ville være sterkere enn de individualpreventive hensyn.¹⁷

Samfunnstjeneste ble først prøvd ut som et forsøksprosjekt i Rogaland fra 1984. Da departementet ønsket et bredere erfaringsgrunnlag, ble det også opprettet forsøksprosjekt i Hordaland og i Hedmark/Oppland fra 1985. Rapport fra disse prøveprosjektene ble ferdig i 1986. Siden 1988 har samfunnstjeneste vært en landsomfattende ordning. Den ble da drevet som en integrert oppgave for fylkesavdelingene i kriminalomsorg i frihet.¹⁸

Før innføringen som hovedstraff var lovgrunnlaget for samfunnstjenesten straffeloven §§ 52 til 54 om betinget dom. Samfunnstjeneste ble da idømt som særvilkår. Under prøveprosjektene ble samfunnstjeneste gitt som alternativ til ubetinget fengsel.

Departementet foreslo at samfunnstjenesten fortsatt skulle være et alternativ i saker hvor det ellers ville blitt idømt ubetinget fengsel.¹⁹ En av begrunnelsene for dette var at en hovedbegrunnelse for innføring av samfunnstjeneste var å redusere bruken av fengsel. Dette ville man ikke oppnå dersom samfunnstjeneste ble anvendt i saker hvor det ellers ville være reagert med betinget fengsel.²⁰

¹⁷ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 10 andre spalte

¹⁸ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 12 andre spalte

¹⁹ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 32 andre spalte

²⁰ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 32 andre spalte

Departementet anså at det ville være en uønsket straffeskjerpelse å idømme samfunnstjeneste ved betingede fengselsdommer. Videre mente Departementet at omkostningene ved kontroll av og reaksjon på brudd på vilkår gitt i forbindelse med betingede dommer, ville bli for ressurskrevende. Departementet fryktet at oppfølgingen av samfunnstjenesten ville bli så svak at hele ordningen ville komme i dårlig lys.²¹ Dette ble forandret under stortingsbehandlingen av lovforslaget. Komiteen fremholdt at samfunnstjeneste som hovedregel skulle kunne gis som alternativ til ubetinget fengsel. Komiteen ville allikevel at det kunne vurderes samfunnstjeneste også ved betinget dom på vilkår selv om det betyr en straffeskjerpelse.²²

Videre var lovfesting av samfunnstjenesten begrunnet med ønsket om å øke bruken av samfunnstjeneste og å kunne instruere strafferettsetatene gjennom lovregler.²³

Målsetningen var at man gjennom en differensiering av straffereaksjonene skulle få en større mulighet for en hensiktsmessig reaksjon i det enkelte tilfelle.²⁴

Samfunnstjeneste ble innført som en hovedstraff ved lov av 15. mars 1992 nr. 4. Loven innførte samfunnstjeneste i straffeloven §§ 28 a, 28 b og 28 c.

Frem til 1995 økte bruken av samfunnstjeneste, for dermed å bli halvert. Denne reduksjonen skjedde selv om det var et klart uttrykt kriminalpolitisk ønske at bruken av samfunnstjeneste skulle øke. I 1994 ble det avsagt i overkant av 1000 dommer på samfunnstjeneste. I 1999 var antallet 546. Etter det økte antallet noe.²⁵ I samme periode som antall dommer på samfunnstjeneste avtok, så man en øking i antall betingede dommer med tilsyn. Det kunne synes som om domstolene på grunn av friomsorgens

²¹ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 33 første spalte

²² Se Innst. O. nr. 22 (1990–1991) side 4 andre spalte

²³ Se Innst. O. nr. 22 (1990–1991) side 2 andre spalte

²⁴ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–1990) side 1 første spalte

²⁵ Se Larsson, Paul og Jane Dillum, "Fra samfunnstjeneste til samfunnsstraff", Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab Nr. 2, 2001

satsning på tilsynsprogram knyttet til betinget dom til en viss grad avsa dommer på betinget dom med tilsyn istedenfor samfunnstjeneste.²⁶ Dette var ikke samsvar med lovgivers ønske.

I St melding nr 27 (1997–98) på side 7 blir samfunnsstraff brukt som en fellesbetegnelse på samfunnstjeneste, betinget dom med vilkår om at domfelte skal stå under tilsyn etter straffeloven § 53 nr. 2 og betinget dom med promilleprogram. Tilsyn etter straffeloven § 53 nr. 2 innebar at den domfelte fikk en tilsynsfører som hadde som oppgave å gi den domfelte råd og veiledning og prøve å hjelpe ham/henne til en tilordnet livsførsel. Tilsynsføreren kunne bestemme at den domfelte skulle møte hos ham til bestemte tider og ellers holde tilsynsføreren oppdatert om sitt tilholdssted. Dersom det i dommen var gitt vilkår etter straffeloven § 53 nr. 3 til nr. 5, kunne tilsynsføreren pålegge den domfelte å gi ham opplysninger som kunne sikre at tilsynsføreren kunne kontrollere at vilkårene ble overholdt.

Det uttales i stortingsmeldingen at det fortsatt er ønskelig at domstolen har et bredt spekter av alternativer når den idømmer straff. På den måten er det lettere å idømme den reaksjonen som passer best i det aktuelle tilfellet. Det uttrykkes også at det er en ønsket kriminalpolitisk utvikling at bruken av samfunnsstraffer økes og at fengselsstraffen blir knyttet til den grovere kriminaliteten. Det ble foreslått å effektivisere de former for samfunnsstraffer man allerede hadde og prøve ut nye reaksjoner.

Det ble foreslått at samfunnstjenesten skulle beholdes men med mulighet for domstolen til å idømme tilsynsprogram i tillegg til arbeidsplikten. Med tilsynsprogram vises det til at domfelte gjennomfører deler av tjenesten i organiserte grupper med en arbeidsleder. Det vises til at det er gjort gode erfaringer med dette. Det påpekes at programmene skal være omfattende og at de krever tett oppfølging.²⁷ Dette eksisterte allerede enkelte steder som et tilbud til personer som var idømt samfunnstjeneste om å delta i et

²⁶ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 124 første spalte

²⁷ Se St meld nr 27 (1997–98) side 7 andre spalte

tilsynsprogram på frivillig basis. Hva tilsynsprogram konkret gikk ut på og skulle innebære i fremtiden kom ikke helt klart frem. Departementet uttalte imidlertid at dette ville øke det straffende element i samfunnstjenesten. Muligheten til å føre kontroll ville også bli forsterket. Brudd på tilsynsprogram skulle behandles på samme måte som brudd på arbeidsplikten. Innholdet av tilsynsprogrammet skulle frimsorgen fastsette.²⁸

Det ble også foreslått betinget dom med tilsynsprogram. Departementet mente at det var behov for å skjerpe tilsynsordningen, og at det kunne gjøres ved å innføre at tilsynsprogram kunne idømmes ved betingede dommer, slik som ved samfunnstjeneste. Dette ble foreslått lovfestet som et vilkår knyttet til betinget dom etter straffeloven § 53 nr. 3. Dette skulle innebære at tilsyn skulle være et følbart, frihetsbegrensende inngrep. Dette skulle gjøres ved at man tar noe av vedkommendes tid, pålegger domfelte å møte til bestemte tider, kontrollerer at vilkår, forpliktelser eller aktiviteter blir gjennomført som forutsatt i dommen og informerer om at det foreligger en reell trussel om sanksjoner ved brudd.²⁹

Departementet pekte også på det økonomiske aspekt ved samfunnsstraffer kontra fengselsstraff. Det ble sagt at man burde overveie å gi domstolene flere reaksjoner å velge mellom ved å innføre nye straffformer noe ville redusere behovet for fengselsplasser.³⁰ Departementet uttalte at det var behov for å effektivisere de former for samfunnsstraffer som man på det tidspunkt hadde samtidig med at man prøvde ut nye former for samfunnsstraff. Det ble uttalt at man ønsket å finne frem til straffeformer som man antok hadde større individualpreventiv effekt enn fengselsstraffen. Disse former for straff kunne da brukes når det var forsvarlig ut fra samfunnets behov for beskyttelse og den alminnelige rettsoppfatning. Man ser at de samme begrunnelsene for innføring av samfunnstjeneste kommer igjen her.

²⁸ Se St meld nr 27 (1997–98) side 52 andre spalte

²⁹ Se St meld nr 27 (1997–98) side 53 første spalte

³⁰ Se St meld nr 27 (1997–98) side 53 første spalte

Tiden fra dom ble avsagt til dom ble iverksatt, som var et av de viktige momentene bak samfunnstjeneste, hadde vist seg at var riktig. Friomsorgen hadde iverksatt 68 % av tilsynsdommer og dommer på samfunnstjeneste innen en måned. Innen to måneder hadde friomsorgen iverksatt 94 %.³¹

Et annet aspekt ved samfunnstjeneste som hadde blitt gjennomført var nedgang i antall brudd. Brudd på vilkår ved samfunnstjeneste hadde gått ned etter innføring av samfunnstjeneste som hovedstraff. Mens andelen brudd i prøveperioden lå på 30%, lå andelen i 1997 på 23%. Det påpekes at når målgruppen er residiverende vinningskriminelle vil man måtte regne med en viss andel brudd. Dette gir etter departementets mening ikke grunnlag for å gjøre vesentlige endringer i samfunnstjenestens omfang eller innhold.³²

I St meld nr 27 ble det ikke foreslått en ny hovedstraff. Forslaget om å innføre samfunnsstraff som en ny hovedstraff som ny straffereaksjon kom i Ot.prp. nr. 5 (2000–2001). Stortinget gav under behandlingen av stortingsmeldingen tilslutning til ønsket om å øke bruken av samfunnsstraffene. Begrepet samfunnsstraff ble nå brukt om; samfunnstjeneste, betinget fengselsstraff med tilsyn og betinget fengselsstraff med vilkår om tilsynsprogram. Samfunnsstraffen skulle være en kombinasjon av, og erstatte disse straffformene.³³ Hva det siktes til med betegnelsen tilsynsprogram er også nå noe uklart men departementet beskriver nå tilsynsprogram på denne måten:

”En del tilsynsopplegg tilsvarende i dag innholdet i et ”program”. Det vil blant annet si at de er strukturerte i form av at de har en begynnelse og en slutt, er rettet mot en bestemt gruppe og bygger på en vitenskapelig teori”.³⁴

³¹ Se St meld nr 27 (1997–1998) side 17 første spalte

³² Se St meld nr 27 (1997–1998) side 52 andre spalte

³³ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 124 andre spalte

³⁴ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 129 andre spalte

Betinget fengselsstraff med vilkår om promilleprogram var også opprinnelig med, men departementet valgte å holde denne reaksjonen utenfor siden dette var et prøveprosjekt.³⁵

Under behandlingen forutsatte Stortinget at innholdet av samfunnsstraffen og reaksjonen på brudd på vilkår måtte bli tydeligere og sterkere. Flertallet i Justiskomiteen støtter hovedlinjene i forslaget. Det heter i Innst. O. nr. 60 (2000–2001) på side 31 andre spalte at:

”Et annet flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, støtter hovedlinjene i den nye samfunnsstraffen. Ved at de som er dømt til samfunnsstraff nå også kan dømmes til å gjennomføre tilsynsprogram, blir det flere likheter mellom denne typen straff og betinget dom med særvilkår. Det er derfor naturlig med en felles betegnelse samfunnsstraff, som viser at dette er en straff som i utgangspunktet skal gjennomføres ute i samfunnet, i motsetning til fengselsstraffen”.

Denne uttalelsen gjorde det helt klart at det var én ny straffart man ønsket innført og at denne fikk fellesbetegnelsen samfunnsstraff.

³⁵ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 123 første spalte

3 Vilkår for samfunnsstraff

3.1 Strafferamme inntil 6 år

Etter straffeloven § 28 a første ledd kan samfunnsstraff ”(...) idømmes for handlinger som kan medføre en straff av fengsel inntil 6 år (...)”. Av dette går det frem at det er den aktuelle strafferammen som er avgjørende.

For samfunnstjeneste var det et vilkår at samfunnstjeneste bare kunne idømmes overfor handlinger som ellers ville medført en fengselsstraff på inntil et år. For denne straffereaksjonen var det dermed ingen begrensning med hensyn til strafferamme.

Det forslag som ble sendt på høring foreslo å beholde regelen fra samfunnstjenesten. Riksadvokaten kom med innvendinger mot å videreføre regelen. På bakgrunn av at den nye samfunnsstraffen skulle erstatte samfunnstjeneste og betingede dommer med tilsyn, var Riksadvokaten skeptisk til å beholde den samme utformingen. Riksadvokaten uttaler at:

”Det er ikke tvil om at med formuleringen ”eller ville medført fengselsstraff av inntil 1 år” menes i dag ubetinget fengselsstraff. Fortsatt bruk av denne formuleringen i utkast til ny bestemmelse om samfunnsstraff virker derfor forvirrende når den nye straffen skal ta opp i seg tidligere betingede straffedommer”.³⁶

³⁶ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 125 andre spalte

Riksadvokaten foreslo å forandre teksten til at samfunnsstraff kan idømmes for handlinger med en strafferamme som ikke overstiger fengsel i 6 år. Dette ble fulgt opp av departementet som foreslo endring i lovteksten i tråd med Riksadvokatens forslag.³⁷ Det går frem av forarbeidene at ved å begrense anvendelsesområdet til handlinger med strafferamme inntil seks års fengsel, er det noen handlinger hvor det er utelukket å idømme samfunnsstraff. Dette var handlinger som voldtekt, drap, grovt ran og gjentatt legemsbeskadigelse.³⁸

Dette forhold er ikke diskutert i Ot.prp. nr. 5 (2000–2001). Under forhandlingene i stortingskomiteen gikk Høyre og Fremskrittspartiet imot dette vilkåret. Høyre foreslo at samfunnsstraff kunne anvendes overfor handlinger med en strafferamme på inntil to år. Fremskrittspartiet foreslo at samfunnsstraff kun kunne idømmes som tilleggsstraff ved betingede dommer.³⁹

Før lovendringen kunne retten anvende skjønn ved idømmelse av samfunnstjeneste med hensyn til handlingens strafferamme. Ved begrensningen av strafferamme på inntil seks år, er retten bundet til strafferammen.

Høyesterett har kritisert vilkåret om strafferamme på inntil seks år. Høyesterett uttaler i Rt. 2003.208 punkt 15:

”At samfunnstjeneste kan idømmes i denne saken, gir foranledning til å stille spørsmål om det var vel overveiet å sette en absolutt grense for bruk av samfunnsstraff når maksimumsstraffen er høyere enn 6 år. (...) Departementet gikk inn for økt bruk av samfunnsstraff, og etter min mening burde § 28a åpne for bruk av samfunnsstraff også der strafferammen er høyere enn 6 år, når særlige sterke grunner taler for det”.

³⁷ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 første spalte

³⁸ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 andre spalte

³⁹ Se Innst. O. nr. 60 (2000–2001) side 32 første spalte

I lovbestemmelsen om samfunnstjeneste var det unntak fra begrensningen om at samfunnstjeneste kunne idømmes for straffbare handlinger som ellers ville medført fengselsstraff i inntil 1 år. Det fremgikk av straffeloven 28 a første ledd at:

”Begrensningen på 1 års fengsel kan likevel fravikes når sterke grunner taler for at samfunnstjeneste idømmes”. Dette unntaket er ikke videreført i straffeloven § 28 a om samfunnsstraff.

Det er da en problemstilling om disse forandringene i ordlyden har betydning for omfanget av bruk av samfunnsstraff i forhold til samfunnstjeneste.

Samfunnstjeneste ble anvendt overfor handlinger med en strafferamme på over seks år. Før lovendringen kan det nevnes som eksempel Rt. 93.976 som gjaldt grov narkotikaforbrytelse med en strafferamme på over 6 år. Dommen gjaldt straffeutmåling for tre straffedømte. De hadde alle blitt idømt ubetinget fengselsstraff på over et år. Høyesterett satt straffen til samfunnstjeneste for alle tre. Dette ble begrunnet med at saken først ble henlagt, for så å bli tatt opp igjen etter åtte måneder. Deretter gikk det lang tid til dom først ble idømt i lagmannsretten. Dette var forhold som ikke kunne lastes de domfelte. Siden det hadde gått lang tid ville hensynet til allmennprevensjon bli svekket samtidig som hensynet til domfelte kom mer i forgrunnen (side 977). Det kan også vises til Rt. 1992.991

Etter lovendringen kan det nevnes som eksempel Rt. 2003.208. Saken gjaldt grov narkotikaforbrytelse jf. straffeloven § 162 første og annet ledd. Saken hadde en strafferamme på fengsel i 10 år. Da lovbruddet ble begått før lovendringen om samfunnsstraff ble saken vurdert etter de tidligere regler om samfunnstjeneste. Straffen ble i forhørsretten satt til fengsel i ett år og seks måneder. Ved samfunnstjeneste kunne det idømmes samfunnstjeneste dersom sterke grunner talte for det selv om den alternative fengselsstraffen kunne være lengre enn ett år. I denne saken mente Høyesterett at det forelå sterke grunner. Vedkommende var inne i en klar rehabiliteringssituasjon, og med gode resultater. Retten mener at en fengselsstraff ville kunne ødelegge det arbeidet hjelpeapparatet og den dømte selv hadde lagt ned. Vedkommende hadde også et barn som ville bli rammet ved et tilbakefall. Straffen ble i denne saken samfunnstjeneste i 345 timer.

Også ved grovt ran foreligger det rettspraksis på at det er idømt samfunnstjeneste på lovbrudd med en strafferamme på over seks år. Grovt ran har en strafferamme på fengsel inntil 12 år jf. straffeloven § 268 andre ledd. Som eksempel kan nevnes Rt. 2000.1358 som forelå da Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) ble avgitt.⁴⁰ Denne saken gjaldt straffutmåling ved grovt ran. Som begrunnelse for at det ble idømt samfunnstjeneste viser Høyesterett til at vedkommende hadde en alvorlig psykisk lidelse og var under behandling. Dersom vedkommende nå måtte sone en fengselsstraff ville kunne virke ødeleggende for behandlingen (side 1359) Som et annet eksempel kan nevnes Rt. 2001.143. I denne saken ble det idømt samfunnstjeneste på grunn av domfeltes spesielle situasjon, hans bakgrunn og rehabilitering (side 144).

Dette vilkåret bidrar til å gjøre anvendelsesområdet for samfunnsstraff snevrere enn anvendelsesområdet for samfunnstjeneste. Alternativene nå er betinget fengsel eller ubetinget fengsel for lovovertrедelser med strafferamme over seks år. Det er nå ikke mulig å idømme betinget dom med tilsyn. Dette kan føre til at noen som kan få betinget fengsel, men som kunne hatt nytte av slikt tilsyn eller et individuelt tilpasset program som samfunnsstraffen åpner for ikke får denne muligheten. Dette vil særlig gjelde for personer som er i en positiv rehabiliteringssituasjon. Jeg synes det er underlig at ved vedtakelsen av samfunnsstraff som en ny hovedstraff, hvor et av de uttalte formålene var å utvide bruk av samfunnsstraffene og redusere bruk av ubetinget fengsel, at dette forhold ikke er diskutert i forarbeidene.

I Ot.prp.nr. 90 (2003–2004) foreslår departementet å endre dette vilkåret. Departementet foreslår å gå tilbake til ordningen som gjaldt ved samfunnstjeneste. Det vil si at samfunnsstraff som hovedregel kan idømmes når det ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn ett år. Departementet foreslår også at dersom sterke grunner taler for det, bør samfunnsstraff kunne idømmes også i saker hvor det ellers ville ha blitt idømt en fengselsstraff på mer enn ett år. Dette fordi ordningen ellers ville kunne bli lite

⁴⁰ Se Matningsdal, Magnus og Anders Bratholm (red), Straffeloven, kommentarutgave, 2003, (Matningsdal) side 108

fleksibel og føre til urimelige resultater i enkeltsaker. Departementet foreslår også at det i enkelte tilfeller kan idømmes samfunnsstraff i saker hvor det ellers ville blitt idømt en fengselsstraff på mer enn ett år uten at det må påvises sterke grunner. Grunnen til dette er at samfunnsstraff også erstatter betinget dom med tilsyn, eller tilsynsprogram.

Departementet uttaler at behovet for tilsyn ofte er stort i saker som involvere unge lovbrøyttere, hvor det ellers ville bli idømt en helt eller delvis betinget dom med varighet ut over ett år. På grunn av mulighetene for oppfølging og tilsyn som ligger i samfunnsstraffen bør det kunne idømmes samfunnsstraff i disse sakene.⁴¹

3.1.1 Unntak fra vilkåret om strafferamme på inntil seks år?

Straffeloven § 55 gir bestemmelse om at straffen innen samme straffart kan nedsettes under det lavmål som er bestemt for handlingen og når forholdene tilsier det, til en mildere straffart dersom den straffbare handling er begått før vedkommende har fylt 18 år. Høyesterett har behandlet problemstillingen i Rt. 2003.1455. I punkt 18 uttaler retten at: "Når straffelova § 55 har ein allmenn heimel til – når tilhøva tilseier det – å nytte ein mildere straffart enn fastsett i ei lovføresegn, må det også gi heimel til å nytte samfunnsstraff". Høyesterett gjentar dette i Rt. 2004.327 i punkt 12.

Straffeloven § 59 annet ledd gir bestemmelse om at dersom siktede har gitt en uforbeholden tilståelse, kan retten nedsette straffen under det for handlingen bestemte lavmål og til en mildere straffart. Høyesterett har i Rt. 2004.492 punkt 14 vist til Rt. 2003.1455, og uttaler at straffeloven § 59 annet ledd må forstås på samme måte.

Straffeloven § 56 gir bestemmelser om at straffen kan settes lavere enn det som er bestemt for handlingen og til en mildere straffart. Det er når handlingen er foretatt for å redde noens person eller gods men retten til dette etter nødrett og nødverge etter straffeloven §§ 47 og 48 er overskredet. Det samme gjelder når handlingen er foretatt i berettiget harme, under tvang eller overhengende fare. Det gjelder også når lovbrøytteren på handlingstiden hadde en alvorlig psykisk lidelse med en betydelig svekket evne til å

⁴¹ Se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) side 296 første spalte

vurdere sitt forhold til omverdene realistisk, eller var lettere psykisk utviklingshemmet eller handlet under sterk bevissthetsforstyrrelse som ikke var følge av selvforskyldt rus. Unntaket gjelder også når lovbrøyteren er bevisstløs når handlingen ble foretatt og bevisstløsheten skyldes selvforskyldt rus og det foreligger særdeles formildende omstendigheter som taler for at straffen settes ned.

3.1.2 Forhøyelse ved gjentakelse

Straffeloven § 28 a første ledd gir bestemmelse om at forhøyelse av maksimumsstraffen ikke kommer i betraktning ved gjentakelse eller sammenstøt av forbrytelser. Det kommer der frem at det er det enkelte lovbrudds strafferamme som er det avgjørende. Dersom dette ikke ble presisert i loven, ville mange personer som ble idømt samfunnstjeneste falle utenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff. Praktisk viktig er gjengangere, særlig ved vinningsforbrytelser. Personer som blir dømt for grovt tyveri sammen med et annet mindre forhold ville uten presiseringen ikke kunne bli idømt samfunnsstraff. Det understrekes i forarbeidene at samfunnsstraff kan være utelukket av hensyn til allmennpreventive hensyn, eller at en slik straff i noen tilfelle kan stride mot den alminnelige rettsoppfatningen.⁴²

Bestemmelsen om samfunnstjeneste inneholdt ikke denne presiseringen. Siden den bestemmelsen var annerledes formulert med hensyn til dette vilkåret, var heller ikke denne presiseringen nødvendig. Retten hadde anledning til å utøve et bredere skjønn ved anvendelsen av bestemmelsen.

Dette er en viktig presisering i lovteksten. Den bidrar til ikke å snevre inn anvendelsesområdet for bruk av samfunnsstraff ytterligere. Dette er da i tråd med lovgivers målsetting om å øke bruk av samfunnsstraffene.

⁴² Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 - 127

3.2 Straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet

Etter straffeloven § 28 a første ledd kan samfunnsstraff idømmes dersom hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet. Dette er en forskjell fra vilkår for å idømme samfunnstjeneste. Tidligere straffeloven § 28 a første ledd bestemte at: ”Samfunnstjeneste kan bare idømmes når hensynet til den alminnelige lovlydighet gjør det forsvarlig,(...)”.

Ordlyden ”Straffens formål” trekker i retning av at det er flere hensyn som kan tas i betraktning ved vurderingen av om det skal idømmes samfunnsstraff. Det er vanlig å si at straffens formål har en individualpreventiv og en allmennpreventiv side, se kapittel 1.3. Ved at lovteksten sier at straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet, trekker det i retning av at både individualpreventive og allmennpreventive hensyn, og andre formål straffen har skal tas i betraktning. Dersom sterkere allmennpreventiv hensyn taler for en reaksjon i fengsel enn individualpreventive hensyn taler for en reaksjon i ”frihet”, skal de allmennpreventive hensyn veie tyngst.

Ordlyden ved den tidligere samfunnstjeneste pekte i retning av at hensynet til allmennprevensjon var sentralt jf; ”(...) den alminnelige lovlydighet gjør det forsvarlig”.

Dette støttes av uttalelser i forarbeidene. Departementet uttalte at anvendelsesområdet bør begrenses og at samfunnstjeneste ikke anses for å ivareta hensynet til allmennprevensjon i tilstrekkelig grad.⁴³ Departementet fremhevet at samfunnstjeneste i hovedsak burde komme til anvendelse ved lovbruddskategorier hvor straffeutmålingen fortrinnsvis var begrunnet i individualpreventive hensyn. Ellers kunne samfunnstjeneste tenkes brukt der hvor samfunnets behov for beskyttelse tillot det.⁴⁴ Departementet gav

⁴³ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 37 andre spalte

⁴⁴ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 38 første spalte

uttrykk for at samfunnstjeneste i hovedsak bør idømmes i de tilfeller hvor individualpreventive hensyn veier tyngst.⁴⁵

Det fremgår av forarbeidene til den nye straffeloven § 28 a at formuleringen ble valgt for å fremme formålet om økt bruk av samfunnsstraffer. Det uttales at:

”Begrepet straffens formål er videre enn ”hensynet til den alminnelige lovlydighet” som i dag brukes i forhold til samfunnstjeneste. Det skal omfatte alle de hensyn som domstolen i dag vektlegger når den finner at lovbruddet verken kvalifiserer for en betinget fengselsstraff eller for samfunnstjeneste. De ulike hensynene kan imidlertid vektlegges noe annerledes enn etter dagens praksis. Departementet viser i den forbindelse til Justiskomiteens tilslutning til departementets ønske om å øke bruken av samfunnsstraffer i St meld nr 27 (1987-98)”.⁴⁶

Lovgiver gir her uttrykk for at anvendelsesområdet for bruk av samfunnsstraffer skal utvides i forhold til bruk av samfunnstjeneste. Det går imidlertid ikke helt klart frem når straffens formål tilsier økt bruk av samfunnsstraffer. Det som fremgår klart av sitatet er at domstolen ved idømmelse av samfunnsstraff kan avveie hensynene den skal ta i betraktning annerledes enn ved hva tilfellet var ved samfunnstjeneste. I denne forbindelse er signalet om utvidet bruk av samfunnsstraff en veiledende faktor.

I forarbeidene kommer det frem at det var et ønske at domstolene skulle kunne ha et bredt spekter av straffereaksjoner å velge mellom. Det legges også vekt på å finne frem til straffeformer som kan ha en bedre individualpreventiv effekt enn fengselsstraffen.⁴⁷

⁴⁵ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 40 første spalte

⁴⁶ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 andre spalte

⁴⁷ Se St meld nr 27 (1997–98) side 7 første spalte

Av dette kommer det frem at den nye samfunnsstraffen var ment å brukes i de sakene hvor individualpreventive hensyn veier tyngst, ikke når det er sterke allmennpreventive hensyn som er fremtredende.

Det kommer videre frem av forarbeidene at retten gis en stor frihet til å finne anvendelsesområdet for samfunnsstraffen. Det innarbeidede anvendelsesområdet for samfunnstjeneste vil da være et utgangspunkt for hvilke saker som bør resultere i samfunnsstraff.⁴⁸

Den videre anvendelsesområdet for samfunnsstraff blir trukket opp gjennom rettspraksis.

Det er da naturlig å se på hvordan Høyesterett i noen saker har avveid straffens ulike formål og virkninger mot hverandre etter innføringen av samfunnsstraffen.

3.2.1 Saker hvor individualpreventive hensyn har veid tyngst

Dersom vedkommende er inne i en positiv rehabiliteringsprosess er det et moment som etter rettspraksis har vært et avgjørende moment i avgjørelsen om det skal idømmes ubetinget fengsel eller samfunnsstraff. For narkotikaovertridelser har dette momentet særlig vært vektlagt. Dette var også tilfellet for samfunnstjeneste.⁴⁹ Som et eksempel fra nyere rettspraksis kan nevnes Rt. 2003.907. Denne saken gjaldt straffeutmåling for flere tilfeller av kjøring uten førerkort. Høyesterett startet i denne saken med å si at denne saken kvalifiserer for ubetinget fengsel, se punkt 6. Individualpreventive hensyn talte imidlertid for at den domfelte burde bli idømt samfunnsstraff og ikke ubetinget fengsel. Den domfelte var under rehabilitering for et tidligere langvarig narkotikamisbruk. Han hadde vist en meget positiv utvikling, og hadde vært rusfri i over to år. Høyesterett uttalte at et fengselsopphold ville medføre en risiko for kontakt med rusmiljøet som han hadde klart å komme seg ut av. Retten uttaler i punkt 10 at:

⁴⁸ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 176 andre spalte

⁴⁹ Mer om dette se Matningsdal, Straffeloven, kommentarutgave, 2003, side 122

”På denne bakgrunn må etter min mening de allmennpreventive hensyn som måtte tale for ubetinget fengselsstraff, vike i denne sak. Jeg anser det i dette tilfellet best i samsvar med straffens formål, som også er domfeltes rehabilitering, at det idømmes samfunnsstraff, (...)”.

Retten bruker i denne saken de individualpreventive hensyn, rehabilitering, som begrunnelse for å idømme samfunnsstraff. Retten vurderer saken konkret og finner at de allmennpreventive hensyn i denne saken er mindre tungtveiende enn de individualpreventive.

Også ved seksualforbrytelser har dette momentet vært en del av begrunnelsen for idømmelse av samfunnsstraff. Lav alder har da også vært en viktig del av rettens begrunnelse. Som eksempel kan jeg nevne Rt. 2004.327. Denne saken gjaldt straffeutmåling ved en sedelighetsforbrytelse. Domfelte var 17 ½ år når overgrepet skjedde. Han hadde foregrepet seg på sin kamerats syv år gamle søster. Overgrepet skjedde i fornærmedes eget soverom. Retten viser til at det ved innføringen av samfunnsstraff var et uttalt ønske fra lovgiver om økt bruk av samfunnsstraffer og at samfunnsstraff særlig var aktuelt overfor unge lovbyrtere. Sedelighetsforbrytelser ville imidlertid som regel falle utenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff. Den straffbare handlingen hadde en strafferamme på fengsel inntil 10 år. Retten gir straffeloven § 55 anvendelse i saken jf. Rt. 2003.1455⁵⁰ og samfunnsstraff kunne derfor idømmes. Også i denne dommen viser retten til individualpreventive hensyn når den kommer frem til at samfunnsstraff er en riktig reaksjon. Handlingen den dømte hadde utvist ble av mennesker rundt han karakterisert som uforståelig. Retten viser til en personundersøkelse som konkluderer med at den domfelte var umoden for alderen og at han burde få oppfølging av et program som var tilpasset hans skolegang. Ved deltakelse i et program kunne han bli bevisstgjort og få korrigert sin atferd. En ubetinget fengselsstraff ville kunne føre til at hans problem ville kunne bli forsterket. Det heter i

⁵⁰ Se kapittel 3.1.1

punkt 15 at: ”(...) det foreligger klare individualpreventive hensyn til fordel for samfunnsstraff. (...) og jeg kan ikke se at hensynet til den alminnelige lovlydighet taler avgjørende imot i et tilfelle som dette”.

I denne saken var det dissens ved straffeutmålingen. Mindretallet på to dommere mente at straffen burde være ubetinget fengsel. Mindretallet viser til at straffeloven § 55 er en ”kan” regel, og kan anvendes når forholdne tilsier det, noe mindretallet mente at ikke var tilfelle ved en så grov sedelighetsforbrytelse som var til idømmelse i denne saken. For videre å begrunne sitt standpunkt viser mindretallet til fornærmedes alder. Det at den dømte nesten var 18 år var også et moment. Hadde han vært over 18 år, ville det ikke vært anledning til å anvende straffeloven § 55. Det vises også til at det går et strafferettslig skille for offer som er under 10 år, jf. straffeloven § 195 andre ledd bokstav c. Mindretallet bruker også forarbeider i sin begrunnelse. De viser derimot til forarbeider ved en skjerping av straffelovens bestemmelser om seksualforbrytelser som skjedde i forkant av innføring av de nye bestemmelsene om samfunnsstraff. Det fremkom av disse forarbeidene at lovgiver gav uttrykk for at det var viktig at straffenivået i saker angående alvorlige seksuelle overgrep mot barn skjepes og at det var forventet at domstolene følger opp, se punkt 23.

Jeg mener at denne dommen viser at lovtekst, lovforarbeider og andre bestemmelser i loven trekker sammen. Flertallet la avgjørende vekt på de individualpreventive hensyn i saken, og viser til lovgivers ønske om økt bruk av samfunnsstraffer. Det at flertallet viser til lovgivers ønske om økt bruk av samfunnsstraffer, kan trekke i retning av at resultatet er annerledes enn hva det ville ha blitt før lovendringen. Dommen viser også hvordan medlemmene i Høyesterett vektlegger hensyn til straffens ulike virkninger og utsagn i forarbeidene forskjellig.

Denne dommen er imidlertid blitt kritisert.⁵¹ I Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) gir departementet uttrykk for at det ved grove seksuallovbruddssaker og andre saker hvor

⁵¹ Se Holmboe, Morten, Lov og rett, nr.9, 2004, side 544

allmennpreventive hensyn gjør seg sterkt gjeldene bør domstolen være tilbakeholden med å idømme samfunnsstraff, selv for unge lovbrytere. Departementet viser til denne dommen og uttaler på side 296 andre spalte at: ”Departementet stiller seg i dette spørsmålet bak synspunktene som mindretallet gir til kjenne (...)”.

Rettspraksis viser at også andre hensyn kan begrunne samfunnsstraff. Dette kan være hensyn som at det har gått langt tid før pådømmelse i saken når det ikke kan lastes den dømte. Domstolen vurderer hver sak konkret med de ulike hensyn som gjør seg gjeldende i den saken. Rt. 2004.1379 kan illustrere dette. Saken gjaldt straffeutmåling for forsikringsbedrageri m.v. Beløpet i saken gjaldt var for stort til at det kunne begrunne samfunnsstraff. Retten viser i punkt 11 til at innføringen av samfunnsstraff åpnet for en utvidelse av anvendelsesområdet for samfunnsstraff. Det vises så til Rt. 2002.1403 hvor forarbeidene til samfunnsstraffen gjennomgås og hvor det blant annet vises til at domstolene er gitt en relativt stor frihet til å finne anvendelsesområdet for samfunnsstraff.(se kapittel 4.2.1) Retten viser så til vilkåret om at straffens formål ikke må tale mot en reaksjon i frihet. Sterke allmennpreventive hensyn gjør seg gjeldende ved forsikringssvik. Retten viser videre til tidligere rettspraksis ved bruk av samfunnstjeneste hvor individualpreventive hensyn som rehabilitering har begrunnet samfunnstjeneste. Høyesterett uttaler så: ”Også andre hensyn må imidlertid kunne vektlegges i denne vurderingen, selv om det ikke er grunnlag for noen vesentlig endring av praksis”. Retten går så over til å gå igjennom ulike hensyn som gjør seg gjeldende i saken. Det forhold at den domfelte selv hadde meldt i fra til forsikringsselskapet og trakk sitt forsikringskrav forhindret et mulig tap for selskapet. Dette forholdet gjorde også at straffeloven § 59 kom til anvendelse. Hensynet til at forsikringsbedragerier er vanskelig å oppdage ble tillagt vekt, se punkt 12. Et annet moment som retten tiller vekt var at saken hadde ligget ubehandlet hos politiet i overkant av ett år fra den domfelte hadde gitt sin tilståelse og samtykke til tilståelsesdom til siktelse ble utarbeidet. Høyesterett uttaler i punkt 16 at disse forhold ”(...) samlet sett er tilstrekkelig tungtveiende til at det i dette tilfellet kan anvendes samfunnsstraff”. Det ser for meg ut som at Høyesterett her bruker disse ulike hensynene til å begrunne idømmelse av samfunnsstraff hvor det tidligere ville blitt idømt ubetinget fengsel. Høyesterett følger opp disse synspunktene i Rt. 2004.1381.

Høyesterett tar i denne saken flere hensyn i betraktning og summen av disse sett på bakgrunn av lovendringen og Rt. 2002.1403 begrunner samfunnsstraff i en sak hvor det kanskje ikke ville blitt idømt samfunnstjeneste. Dommen viser at straff har flere formål og at det er flere hensyn domstolen kan ta i betraktning.

3.2.2 Saker hvor allmennpreventive hensyn har veid tyngst

Rettspraksis viser også at de individualpreventive hensyn må ha en viss tyngde for at de skal være tilstrekkelig tungtveiende moment for idømmelse av samfunnsstraff i saker hvor hensyn til allmennprevensjon peker i retning av ubetinget fengselsstraff. Som eksempel kan nevnes Rt. 2004.492. Denne saken gjaldt straffeutmåling i en narkotikasak. Straffenivået for saker som omhandler et slikt kvantum som i denne saken lå på fengsel i ca. to år. I lagmannsretten ble det idømt to års betinget fengsel. Høyesterett skjerpet straffen og uttalte at denne saken er for alvorlig til å det kan idømmes fullt ut betinget fengsel, punkt 12. Retten uttaler i punkt 14 at dersom det skulle kunne idømmes samfunnsstraff måtte det: ”(...) foreligge klare og sterke rehabiliteringshensyn eller andre spesielle forhold, (...)”. I denne saken var domfelte i en rehabiliteringssituasjon, men Høyesterett mente at denne var så usikker at det ikke var tilstrekkelig for å idømme samfunnsstraff. Den domfelte fikk metadonbehandling og dette var noe som hun kunne fortsette med under en fengselssoning. Andre hensyn som kunne begrunne samfunnsstraff var at hun hadde eneomsorg for et barn. Siden barnevernstjenesten var inne i saken og det var opplyst at det var etablert en ordning med besøkshjem, kunne heller ikke dette hensynet begrunne samfunnsstraff. Høyesterett uttaler i punkt 15 at: ” På denne bakgrunn antar jeg at A kan sone en kortere fengselsstraff uten at dette i særlig grad går ut over barnet”. Det forhold at den domfelte hadde avgitt en uforbeholden tilståelse var et moment sammen med de andre momentene, men ikke tilstrekkelig for å begrunne samfunnsstraff. Straffen ble i denne saken fengsel i ett år og seks måneder, hvorav ett år ble gjort betinget.

Et annet eksempel er Rt. 2004.1061. Denne saken gjaldt straffeutmåling ved trygdebedrageri og unndragelse av merverdiavgift ved å unnlate å registrere virksomheten sin i avgiftsmanntallet og sende inn omsetningsoppgaver til avgiftsmyndighetene. Retten uttaler i punkt 9 at begge forholdene han var dømt for hadde et omfang og var så grove at de i utgangspunktet medfører ubetinget fengselsstraff. Retten viser til at allmennpreventive hensyn gjør seg sterkt gjeldene i

slike saker. Omfanget av bedrageriet i saken var også betydelig større enn det beløp Høyesterett tidligere hadde lagt til grunn som veiledende grense mellom betinget og ubetinget fengsel og viser til Rt. 2002.1403. Den dømte gjorde gjeldende at han hadde et spesielt omsorgsansvar overfor sin syke samboer. Høyesterett viser her til lagmannrettens vektlegging av hensynet til omsorgssituasjonen. Lagmannsretten uttaler at: "Slike personlig hensyn får mindre betydning i saker hvor straffenivået særlig er begrunnet i allmennpreventive hensyn", se punkt 11. Lagmannsretten gav også uttrykk for at de ikke kunne se at samboeren ikke kunne klare seg den korte tiden det ville ta å sone den fastsatte straffen. Høyesterett fant ikke å kunne overprøve denne vurderingen, se punkt 12. Det ble i denne saken idømt fengsel i 120 dager. Denne dommen var enstemmig.

Rt. 2004.610 er et eksempel på at hensynet til den allmenn rettsfølelse førte til fengselsstraff. Denne saken gjaldt straffutmåling ved likskjending. Høyesterett viser til forarbeidene hvor det uttales at hensynet til den allmenne rettsfølelse må veie tungt. Retten uttaler at det i denne saken ikke var nødvendig å anvende straff ut fra individualpreventive hensyn.

Disse sakene viser at loven legger opp til en konkret vurdering og at domstolene følger dette opp ved å vurdere de enkelte hensyn som er anført i den enkelte sak opp mot de allmennpreventive hensynene og hensynet til den allmenne rettsfølelse som gjør seg gjeldende på det straffeområdet saken gjelder.

3.2.3 Grensen samfunnsstraff, ubetinget fengsel og betinget fengsel

Ordlyden peker også i retning av at dette vilkåret; hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet, avgrenser samfunnsstraffen oppad mot ubetinget fengsel.

Ordlyden avgrenser ikke samfunnsstraffen nedad mot betinget fengsel.

Det uttales i forarbeidene at samfunnsstraffen skal kunne anvendes i det nedre området av det ubetingede området og i skjæringspunktet mellom betinget og ubetinget

fengsel.⁵² Samfunnsstraff skulle også kunne bli idømt overfor handlinger som tidligere ville ført til betinget fengsel. Dette reiser spørsmål om det kan anvendes samfunnsstraff både der hvor alternativet er betinget dom og det tidligere kunne idømmes betinget dom med tilsyn. I forhold til betinget dom vil samfunnsstraff være en straffskjerpelse.

Det uttales i forarbeidene at samfunnsstraffen skal omfatte personer som tidligere ville blitt idømt en betinget dom med tilsyn og eventuelt andre særvilkår.⁵³ Det blir videre fremhevet at samfunnsstraff vil være egnet overfor unge lovbrøyttere som trenger en umiddelbart merkbar reaksjon, da særlig med tanke på reaksjon ved brudd. Overfor denne gruppen bør det vurderes om ikke samfunnsstraff bør anvendes overfor lovovertredere som ellers ville fått betinget fengselsstraff. Dette vil her medføre en straffskjerpelse.⁵⁴

Dette tilsier at samfunnsstraff i utgangspunktet kun skal idømmes der hvor alternativet tidligere ville vært betinget dom med tilsyn. Der hvor lovbrøytteren er ung skal det kunne idømmes samfunnsstraff selv om dette vil medføre en straffskjerpelse. Dette var et synspunkt som komiteen sluttet seg til.⁵⁵ Det kan være uheldig at dette kan føre til en straffskjerpelse. Det at det er et krav til samtykke for at samfunnsstraff skal kunne idømmes kan rette på dette. Vedkommende kan da la være å gi sitt samtykke dersom alternativet er samfunnsstraff. På den annen side er det ikke alltid klart på forhånd at det er dette som er alternativet.

Det heter i Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) på side 176 første spalte at: ”Der det tidligere ville blitt idømt tilsyn i forbindelse med en betinget fengselsstraff, fordi forholdet ligger i øvre del av anvendelsesområdet for betinget dom, skal det i fremtiden idømmes samfunnsstraff”.

⁵² Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 første spalte

⁵³ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 første spalte

⁵⁴ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 første spalte

⁵⁵ Se Innst. O. nr. 60 (2000–2001) side 31 første spalte

Dette sitatet reiser spørsmål om hvorvidt samfunnsstraff bare skal anvendes overfor handlinger hvor det tidligere ble idømt betinget dom med tilsyn fordi det lå i skjæringspunktet mot ubetinget fengsel, eller også når det lå i grenselandet mot ren betinget dom. Matningsdal (2003) påpeker at tilsyn ikke var begrenset til tilfeller hvor handlingen ligger i grenselandet mellom betinget og ubetinget fengsel. Hjemmelen for å idømme tilsyn ble opphevet ved at samfunnsstraff ble innført. Straffeloven § 53 nr. 2 som hjemlet tilsyn ble erstattet med en meldeplikt overfor politiet. Det tidligere tilsynet kan nå gå inn under straffegjennomføringsloven § 53 første ledd bokstav c som gir bestemmelse om at innholdet i samfunnsstraffen kan gå ut på andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet.⁵⁶

Dersom samfunnsstraff kun skal anvendes overfor handlinger som befinner seg i det øvre området for betinget dom mot ubetinget fengsel, kan det føre til at enkelte domfelte ikke får det tilbud som følger av tilsynsordningen.⁵⁷ I høringsrunden påpekte Kriminalomsorg i frihet i Nord - Trøndelag dette og uttrykte bekymring for at noen unge da ikke vil bli fanget opp og ikke får dra nytte av tilsynet og oppfølgingen som det sosialfaglige personalet i kriminalomsorgen kan gi.⁵⁸ Departementet uttalte i høringsbrevet at dette var en konsekvens av forslaget.⁵⁹ Departementet diskuterer ikke dette videre. Dette forhold er heller ikke omtalt i Innst. O. nr. 60 (2000–2001)

På bakgrunn av det ovennevnte ser det ut til at samfunnsstraff i hovedsak skal anvendes overfor handlinger som ligger i det øvre siktet av betinget fengsel mot ubetinget fengsel.

Etter dette er det klart at dette vilkåret bidrar til økt bruk av samfunnsstraffer. Selv om vurderingen også ble foretatt ved idømmelse av samfunnstjeneste, følger det nå av

⁵⁶ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 172 første spalte

⁵⁷ Matningsdal, Straffeloven, kommentarutgave, 2003, side 126

⁵⁸ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 126 første spalte

⁵⁹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 125 første spalte

forarbeidene og rettpraksis at det kan tas i betraktning andre hensyn og at hensynene kan bli tillagt en annen vekt enn tidligere.

3.3 Samtykke

Etter straffeloven § 28 a første ledd er det et vilkår for å bli idømt samfunnsstraff at den siktede må samtykke til det. Dette var også et vilkår for idømmelse av samfunnstjeneste jf. tidligere straffeloven § 28 a første ledd. Dette er den eneste straffarten som krever samtykke.

En begrunnelse for dette vilkåret er at samfunnsstraff krever en innsats av vedkommende som idømt denne straffen. Det er større sjanse for at den dømte gjennomfører straffen uten brudd og er motivert for gjennomføring av straffen dersom vedkommende er enig i strafformen. Tidligere skulle siktede på forhånd få uttale seg om vilkår rette vurderte å sette til en betinget dom. Det var en anbefaling fra Justisdepartementet at samtykke alltid skulle foreligge før siktede ble idømt samfunnstjeneste fordi den siktedes positive medvirkning er en forutsetning for en vellykket gjennomføring av tjenesten. Departementet var også av den mening at det å idømme samfunnstjeneste uten domfeltes samtykke utelukkende ville bety en belastning for omgjøringsmyndigheten, idet det må antas at tjenesten ikke ville komme i gang i disse tilfellene.⁶⁰ Denne siden av vilkåret er ikke diskutert nærmere i forarbeidene til den nye samfunnsstraffen. Det sies i proposisjonen at den siktedes samtykke var den eneste absolutte begrensningen for idømmelse av samfunnsstraff.⁶¹ Dette blir gjentatt i behandlingen av lovforslaget i justiskomiteen.⁶²

En annen begrunnelse for dette vilkåret, er at idømmelse av samfunnsstraff ellers kunne kommet i strid med Europarådets konvensjon 4. november om beskyttelse av

⁶⁰ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 40 andre spalte

⁶¹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 125 første spalte

⁶² Se Innst. O. nr. 60 (2000–2001) side 30 første spalte

menneskerettigheter og de grunnleggende friheter (EMK) art.4 punkt 2 hvor det er gitt bestemmelse om at ingen må bli pålagt å utføre tvangsarbeid eller påtvunget arbeid. EMK art.4 nr. 3 bokstav a gjør unntak for arbeid som blir utført under frihetsberøvelse eller under betinget løslatelse fra slik frihetsberøvelse. Dette unntaket har ikke med arbeid som kan bli pålagt under samfunnsstraff, som er en fritidsberøvelse.⁶³ Justiskomiteen legger sin tilslutning til dette under behandlingen av lovforslaget.⁶⁴ Dette var også en del av begrunnelsen for vilkåret hva gjaldt samfunnstjeneste.⁶⁵

Det er ikke et krav at siktede erkjenner straffeskyld. I forarbeidene til samfunnstjenesten påpekes det at det å gi samtykke til samfunnstjeneste ikke kommer i en prinsipielt annen stilling enn at en siktet i forbindelse med personundersøkelse blant annet blir spurt om sitt syn på særvilkår jf. straffeloven § 53 nr.1.⁶⁶

Forarbeidene til den nye samfunnsstraffen diskuterer ikke dette, men det samme må gjelde her. Det å samtykke til samfunnsstraff er ikke det samme som å erkjenne straffeskyld. Den siktede sier at dersom han/hun blir funnet skyldig, så samtykker han/hun til samfunnsstraff og er villig til å gjennomføre den.

Det fremgår av forarbeidene til samfunnstjeneste at samtykke kan trekkes tilbake helt til dom er avsagt i første instans.⁶⁷ Dette får den konsekvens at dersom vedkommende ikke lenger ønsker å gjennomføre samfunnsstraff etter at dom er avsagt og vedkommende finnes skyldig, må den straffedømte ta bruk av de alminnelige rettsmidler og anke. Dette kan være aktuelt da vedkommende kan ønske betinget fengsel istedenfor samfunnsstraff.⁶⁸

⁶³ Se Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) side 16 første spalte

⁶⁴ Se Innst. O. nr. 60 (2000-2001) side 6 første spalte

⁶⁵ Se Ot.prp. nr. 72 (1989-90) side 9 første spalte

⁶⁶ Se Ot.prp. nr. 72 (1989-90) side 41 første spalte

⁶⁷ Se Ot.prp. nr. 72 (1989-90) side 59 første spalte

⁶⁸ Se Ot.prp. nr. 72 (1989-90) side 59 første spalte

Det har vært noe uenighet i teorien om når samtykke kan trekkes tilbake. Slettan og Øye mener at samtykke kan trekkes tilbake inntil dom er falt i første instans, (Slettan, Øye 1997). Eskeland mener at samtykke kan trekkes tilbake helt til hovedforhandling er avsluttet, (Eskeland 2000). Hov mener i sin bok at samtykke kan trekkes tilbake helt til dom er avsagt når det gjelder samtykke til dom i forhørsrett. Han begrunner dette med Rt. 1929.367. Der var saken at dommen var ferdig skrevet, men ikke formelt avsagt. Samtykket kunne likevel trekkes tilbake. Samtykket til tilståelsesdom i forhøreren og samtykke til samfunnsstraff skal ivareta to ulike hensyn. Samtykke til tilståelsesdom er begrunnet i rettssikkerhetshensyn, (Hov 1999).

Samtykke til samfunnsstraff er blant annet begrunnet med at samtykket kan være med på å sikre en vellykket gjennomføring, se over. Hensynet til en vellykket gjennomføring taler for at samtykket skal kunne trekkes tilbake inntil dom er avsagt. Hensynet til god ressursutnyttelse av offentlige midler ved at saker angående omgjøring ved brudd blir mindre ved at samtykke foreligger taler også for at samtykke bør foreligge inntil dom blir avsagt i første instans.

Etter dette fremgår at samtykke kan trekkes tilbake inntil dom blir avsagt i første instans.

Det kan også stilles spørsmål om hvordan lagmannsretten skal stille seg til en eventuell anke. Etter straffeprosessloven § 321 første ledd kan anke til lagmannsretten nektes fremmet når retten finner det klart at anken ikke vil føre frem. Det er da en problemstilling om det klart at anken ikke kan føre frem dersom den dømte anker fordi vedkommende har trukket sitt samtykke tilbake etter at dom ble avsagt. Det at den dømte da trekker sitt samtykke tilbake, gjør at lagmannsretten ikke kan idømme samfunnsstraff i en ankesak. Dette taler da for at det er klart at anken vil føre frem og dermed at saken må fremmes. De samme hensyn gjør seg gjeldende her som ved når samtykket kan trekkes tilbake. Matningsdal mener at lagmannsretten ved prøvingen må kunne se bort fra at den domfelte ikke lenger ønsker samfunnsstraff, og vurdere om det

var riktig å anvende samfunnsstraff med samtykket som forelås, eventuelt om straffen har blitt for streng.⁶⁹

Jeg er av den mening at anken skal fremmes dersom den dømte trekker sitt samtykke.

Det er også en problemstilling hvem som må avgi samtykke når den siktede er under 18 år og dermed ikke myndig. Dette er aktuelt da unge er i målgruppen for samfunnsstraff. Det går frem av straffeprosessloven § 83 at også vergen har partsrettigheter dersom siktede er under 18 år. Hvem som er verge fremkommer av Lov av 22. april Nr. 3 1927 Lov om vergemål for umyndige (heretter vergemålsloven). Etter vergemålsloven § 3 er den eller de som har foreldreansvaret verge for mindreårige. Det fremgår av vergemålsloven § 3 tredje ledd at dersom ikke vergene blir enige, skal overformynderiet treffe avgjørelsen. Denne regelen brukes ikke i straffesaker, da det er antatt at den bare gjelder i forhold til økonomiske disposisjoner på den umyndiges vegne.⁷⁰ Dersom vergene ikke blir enige kan de ikke foreta den prosesshandling, som for eksempel samtykke, som det er tale om.

Dersom det er samtykke som er sakens kjerne, må vergen og den mindreårige være enige. I Rt. 1957.968 og Rt. 1977.43 gjaldt saken samtykke til dom i forhørsrett. Det kommer frem av dommene at dersom den mindreårige samtykker og verge ikke gir sitt samtykke, er ikke samtykke ansett gitt.⁷¹

Siden begrunnelsen for å samtykke til dom i forhørsrett er annerledes enn samtykke til samfunnsstraff er det ikke gitt at resultatet er det samme med hensyn til samtykke til samfunnsstraff.

⁶⁹ Se Matningsdal, Straffeloven, kommentarutgave, 2003, side 128 - 129

⁷⁰ Se Hov, Jo, Rettegang II, 1999, side 214

⁷¹ Se Hov, Jo, Rettegang II, 1999, side 214

Der hvor alternativet til samfunnsstraff er ubetinget fengsel, er det neppe sannsynlig at dette blir en problemstilling. Dette kan stille seg annerledes der hvor alternativet kunne vært betinget fengsel. På den annen side er det ikke alltid klart om alternativet er betinget fengsel eller samfunnsstraff.

Begrunnelsen for vilkåret om samtykke trekker i retning av at den mindreårige må samtykke til samfunnsstraff.

Det er ikke vilkår at samtykke må være gitt uttrykkelig, jf. Rt. 1992.992.

3.4 Bosatt i Norge

Etter straffeloven § 28 a første ledd siste punktum, er det satt som vilkår at samfunnsstraff bare kan idømmes dersom den siktede er bosatt i Norge. Denne bestemmelsen er ny.

En begrunnelse for dette vilkåret er hensynet til å føre kontroll med domfelte og eventuelt muligheten til å avhente domfelte som ikke møter til gjennomføringen.⁷²

En annen begrunnelse for dette vilkåret er den aktivitet som kreves av den domfelte.⁷³

3.5 Egnethet

Etter den tidligere bestemmelsen i straffeloven § 28 a kunne samfunnstjeneste bare idømmes dersom den siktede ble funnet egnet til det. Dette vilkåret er ikke videreført for idømmelse for samfunnsstraff.

Før idømmelse av samfunnstjenesten ble det foretatt en personundersøkelse som skulle konkludere med hensyn til egnethet for samfunnstjeneste. Undersøkelsen skulle angi om den siktede var i stand til å gjennomføre tjenesten. I startfasen var det strenge kriterier for hvem som ble ansett egnet til å gjennomføre samfunnstjeneste. Det ble blant annet

⁷² Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 127 første spalte

stilt krav til arbeidserfaring og positiv utvikling. Inntil utgangen av 1988 ble ca. en femtedel funnet uegnet på grunn av rusbelastning, manglende motivasjon og liknende.⁷⁴

Det fremgår videre av forarbeidene at målgruppen for samfunnstjeneste ville være tilbakefallslovbrytere siden det sentrale anvendelsesområdet er vinningsforbrytelser og siden samfunnstjeneste skal være et alternativ til ubetinget fengsel. Det ble videre fremhevet at det var utelukkende betydelig rusmissbruk og betydelige personlige problemer som skulle medføre en negativ konklusjon angående egnethet til samfunnstjeneste.⁷⁵ Det ble understreket at det heller ikke måtte lempes for mye på kravene. Den straffedømte måtte ha rimelig mulighet til å fullføre, da samfunnstjenesten ellers lett kunne få et negativt omdømme blant oppdragsgivere og allmennheten generelt da antall brudd kunne bli høyt.⁷⁶

En begrunnelse for at dette vilkåret ikke er videreført for samfunnsstraffen, er blant annet at det ikke er satt et slikt vilkår for andre reaksjonsformer.⁷⁷ Da samfunnsstraffen fikk utvidet anvendelsesområde i forhold til samfunnstjenesten var det ikke naturlig å videreføre dette vilkåret. Dette med tanke på at samfunnsstraffen i større grad enn samfunnstjenesten skulle rette seg inn mot både betinget og ubetinget fengsel.⁷⁸

En annen begrunnelse er at samfunnsstraffen skal være individuelt tilpasset. Etter straffegjennomføringsloven § 53 første ledd skal samfunnsstraff gå ut på samfunnsnyttig tjeneste, program, eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Ved at kriminalomsorgen i etterkant av dommen må vurdere hva som er best egnet for den dømte, er det antatt at flere vil være i stand til å gjennomføre

⁷³ Se Matningsdal, Straffeloven, kommentarutgave, 2003, side 129

⁷⁴ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 13 andre spalte

⁷⁵ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 13 andre spalte

⁷⁶ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 44 første spalte

⁷⁷ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 124 andre spalte

⁷⁸ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 124 andre spalte

samfunnsstraffen. Dette reduserer behovet for å vurdere vedkommendes egnethet i forkant av dommen.

Det ble i forarbeidene til samfunnsstraffen fremhevet at den enkelte domfelte måtte ta ansvar for sin kriminalitet. Det ble lagt vekt på at den straffedømte selv burde vurdere om han/hun var i stand til å gjennomføre samfunnsstraffen, i større grad enn ved samfunnstjeneste.⁷⁹

Det ble også fremhevet som en begrunnelse at det var prinsipielt riktig at ingen skulle bli utelukket fra samfunnsstraff på grunn av sin sosiale situasjon.⁸⁰ Dette henger sammen med at kriminalomsorgen i etterkant av dommen skal foreta en vurdering av vedkommende og vurdere hva som i det tilfellet vil være den mest hensiktsmessige reaksjonen, jf. straffegjennomføringsloven § 53 første ledd.

Det at vilkåret om egnethet ble fjernet medfører ikke at domstolen skal se bort fra den siktedes egnethet for en slik type straff. Departementet understreker i forarbeidene at domstolen fortsatt skal kunne ta hensyn til den siktedes egnethet og at det fortsatt skulle kunne innhentes personundersøkelser med det formål å vurdere egnethet der det ble ansett som hensiktsmessig.⁸¹

⁷⁹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 124 andre spalte

⁸⁰ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 124 andre spalte

⁸¹ Se Ot.prp. nr 5 (2000–2001) side 124 - 125

4 Anvendelsesområdet

Jeg vil i dette kapitlet gå nærmere inn på tre områder hvor jeg mener at Høyesterett har utvidet anvendelsesområdet for samfunnsstraff sammenlignet med anvendelsesområdet for samfunnstjeneste. Jeg vil også gå nærmere inn på et område hvor høyesterett ikke har utvidet anvendelsesområdet etter innføringen av samfunnsstraff.

4.1 Områder hvor høyesterett har utvidet anvendelsesområdet

4.1.1 Trygdebedrageri

Rt. 2002.1403 er den grunnleggende avgjørelsen om at samfunnsstraff skal brukes i større grad enn samfunnstjeneste.⁸² Denne saken gjaldt trygdebedrageri. Spørsmålet i saken var om det skulle anvendes ubetinget fengselsstraff eller samfunnstjeneste. Høyesterett viser først til at rettspraksis har vært restriktiv med anvendelse av samfunnstjeneste ved trygdebedrageri. Dette fordi allmennpreventive hensyn gjør seg sterkt gjeldende på det området. Høyesterett viser til rettspraksis og uttaler at det normalt skal anvendes ubetinget fengselsstraff ved trygdebedrageri som overstiger 30.000 kroner. I denne saken gjaldt det trygdebedrageri på 53.306 kroner. Retten viser til forarbeidene til de nye bestemmelsene om samfunnsstraff. Den viser da til ønsket fra lovgiver om økt bruk av samfunnsstraffer, se side 1407. Retten viser også til Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) hvor det uttales at straffens formål er videre enn hensynet til den alminnelige lovlydighet, og uttaler på side 1407 – 1408 at: ”(...) anvendelsesområdet for samfunnsstraffen skal kunne utvides dersom ikke hensynet til straffen formål taler mot det”. Det uttales i dommen på side 1408 at:

⁸² Se Holmboe, Morten, Lov og rett nr.9, 2004, side 536

”Disse signalene gjelder den nye samfunnsstraffen. Selv om allmennpreventive hensyn står sentralt ved trygdebedrageri, bør det være en viss åpning for en noe utvidet bruk av samfunnsstraff til fortrengsel for ubetinget fengsel utover det en ren inflasjonsjustering i forhold til tidligere avgjørelser kunne tilsi. Etter min mening bør det på bakgrunn av forutsetningene i forarbeidene være et område mellom betinget og ubetinget fengsel hvor det kan anvendes samfunnsstraff”.

Retten kunne i denne saken ikke idømme samfunnsstraff på grunn av at reglene om samfunnsstraff ble gjeldende etter at dom var truffet i saken, jf. straffeloven § 3 andre ledd andre punktum. Retten mener allikevel at de samme hensynene som kan legges til grunn ved samfunnsstraff bør kunne legges til grunn også i denne saken om samfunnstjeneste. Retten legger da vekt på individualpreventive hensyn. Det uttales i dommen på side 1408 at:

”Jeg viser dels til at A har tilbakebetalt hele beløpet, at hun er tidligere ustraffet, og at det nå har gått 2 ½ år siden det straffbare forhold ble avsluttet. Dette skyldes delvis at det har gått ett år siden lagmannsrettens dom uten at A kan bebreides for det”.

Dommen ble avsagt med dissens 4-1 når det gjaldt samfunnstjeneste. Den dommeren som dissenterte begrunnet det i de sterke allmennpreventive hensyn som gjør seg gjeldene ved trygdebedrageri, se side 1411. Denne dommen viser at Høyesterett utvidet anvendelsesområdet for samfunnstjeneste på bakgrunn av innføringen av den nye samfunnsstraffen og signalene som ble gitt av lovgiver om økt bruk av samfunnsstraffer.

Rt. 2003.320. Denne saken gjaldt grovt uaktsomt trygdebedrageri på 74 835 koner. Denne dommen følger opp Rt. 2002.1403. Den viser til rettspraksis hva gjelder forsettelige trygdebedragerier, og viser til at bedragerier over 30.000 til 35.000 normalt fører til ubetinget fengsel. Retten viser deretter til Rt. 2002.1403 og uttalelsen om at det på bakgrunn av forarbeidene til reglene om samfunnsstraff burde være et område mellom betinget og ubetinget fengsel hvor det kan anvendes samfunnsstraff, se punkt 13. Retten viser så til forarbeidene til straffeloven § 271 a, hvor det uttales at det er en markant forskjell mellom et forsettelig og uaktsomt bedrageri. Det vises deretter til rettspraksis som også uttaler dette, se punkt 14. Retten uttaler så i punkt 15 at den på

bakgrunn av dette kommer frem til at det i den saken, på tross av den grove uaktsomheten, ikke bør reageres med ubetinget fengselsstraff. Retten kommer frem til at det vil være hensiktsmessig å reagere med samfunnsstraff. Den uttaler at:

”De sterke allmennpreventive hensyn som foreligger på dette området, tilsier etter mitt syn at det også ved grovt uaktsomme trygde- og sosialbedragerier bør være et område mellom ubetinget og betinget fengsel hvor det reageres med samfunnsstraff, jf. argumentasjonen i dommen av 13. november 2002 (HR-2002-00302)”.

Retten viser så til at samfunnsstraffen har erstattet samfunnstjenesten. Det uttales at siden det er de nye reglene som er de gunstigste for den tiltalte, er det disse som kommer til anvendelse jf. straffeloven § 3 andre ledd første punktum, se punkt 16. Denne dommen viser da at Høyesterett fulgte opp Rt. 2002.1403 og utvidet anvendelsesområdet også for grovt uaktsomme trygdebedragerier. Denne dommen var enstemmig.

Etter disse to dommene er jeg av den mening at Høyesterett har utvidet anvendelsesområdet ved både forsettelige og grovt uaktsomme trygdebedragerier.

4.1.2 Veitrafikksaker

Fartssaker⁸³: Rt. 2003.456 gjaldt straffeutmåling etter grov fartsoverskridelse og spesielt om betydningen av den domfeltes lave alder. I denne saken hadde den domfelte som var 17 ½ år da fartsovertredelsen fant sted kjørt i 119 km/t i en 50 km. sone. Retten nevner innledningsvis at det er de nye reglene om samfunnsstraff som kommer til anvendelse i saken, da disse anses som de mest gunstige for den straffedømte jf. straffeloven § 3 andre ledd. Retten uttaler videre i punkt 11 at:

⁸³ Mer om ungdom, fart og samfunnsstraff, se Holmboe, Morten, Tidsskrift for Strafferett nr. 1 2004, side 44 - 52

”Den fartsovertredelsen det her er tale om, ligger betydelig over det som etter Høyesteretts praksis skal til for å idømme ubetinget fengsel. Når det likevel overhodet er aktuelt å vurdere samfunnsstraff i dette tilfellet, er det på grunn av domfeltes alder”.

Høyesterett viser så til St meld nr. 27 (1997–1998) hvor det gis uttrykk for at anvendelsesområdet for samfunnsstraff bør økes i forhold til anvendelsesområdet for samfunnstjeneste. Det vises så til Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) hvor det uttales at begrepet straffens formål er videre enn hensynet til den alminnelige lovlydighet som ble brukt ved samfunnstjeneste. Retten viser så i punkt 15 til Rt. 2002.1403 hvor Høyesterett ”(...)avsa dom for samfunnstjeneste i en sak som gjaldt trygdebedrageri, og som etter tidligere praksis ville kvalifisert for ubetinget fengsel”. Høyesterett viser så til rettspraksis som viser at det som regel blir anvendt ubetinget fengselsstraff i slike tilfeller som denne saken, se punkt 16. Høyesterett viser også til to dommer hvor det ble anvendt samfunnstjeneste. I Rt. 1993.171 ble det idømt samfunnstjeneste for en fartsovertredelse 99 km/t i en 50 km sone. Dette skjedde på et sted med sterk trafikk. I Rt. 1994.1322 ble det idømt samfunnstjeneste i en sak hvor domfelte, som var 17 år og fem dager da fartsovertredelsen fant sted, hadde kjørt i 108 km/t i en 50 km sone og 94 km/t i en 70 km sone. I begge disse sakene ble det også idømt ubetinget bot. Retten viser videre til at ved grove fartsovertredelser veier hensynet til allmennprevensjon tungt og viser til trafikksikkerheten, se punkt 18. Høyesterett uttaler så i punkt 19 at: ”På den annen side bør det foreligge sterke grunner for å idømme personer ned mot 17 år ubetinget fengsel, selv om det dreier seg om en kort straff”. Høyesterett legger også til grunn at det ikke oppsto noen farlig situasjon. Høyesterett kommer under tvil frem til at det i denne saken bør reagerer med samfunnsstraff, og viser i den sammenheng spesielt til lovforarbeidenes uttalelser om ønsket om økt bruk av samfunnsstraff. Av allmennpreventive hensyn idømmes den domfelte også en bot.

Det ser ut til at det er domfeltes alder som er avgjørende for idømmelsen av samfunnsstraff i denne saken. Jeg mener at det ser ut til at denne dommen utvider anvendelsesområdet for samfunnsstraff i forhold til samfunnstjeneste for unge fartsovertredere.

Sak publisert HR-2004-01915-A gjaldt også straffeutmåling ved fartsovertredelse. Den domfelte hadde kjørt i ca.159 km/t i 100 km sone. Den domfelte var i denne saken 32 år

når fartsoverskridelsen fant sted. Fartsoverskridelsen hadde skjedd under gode forhold på en motorvei klasse A, som var en meget god vei. Retten går først gjennom praksis ved fartsoverskridelser i 80 og 90 km soner hvor rettspraksis har utviklet grenser for når det idømmes betinget eller ubetinget fengsel. Det uttales i punkt 8 at: ”Ved alvorlige fartsoverskridingar er straffa etter praksis fengsel utan vilkår, med mindre det ligg føre særlege, formildande omstende”. I 100 km soner er det ikke utviklet slike grenser. Det uttales i punkt 9 at: ”(...) det til vanlig ikke er en tilstrekkelig reaksjon med betinget fengsel når farten er 155 km/t eller mer”. Høyesterett viser så til Rt. 1991.463 som er den grunnleggende dommen år det gjelder samfunnstjeneste i fartssaker. Det ble der uttalt at samfunnstjeneste var aktuelt:

”i enkelte tilfeller som ligger på grensen til ubetinget dom og i typetilfeller hvor de allmenne hensyn ikke gjør seg gjeldene med samme styrke som ellers. Også domfeltes personlige forhold kan tilsi en slik reaksjon. – Men jeg viker tilbake for å anvende samfunnstjeneste i de typiske tilfeller av fartsovertredelse hvor det inntil nå er anvendt ubetinget fengselsstraff.”.

Høyesterett viser så til Rt. 2002.1403 som gjaldt trygdebedrageri, se ovenfor.

Høyesterett bruker denne dommen til å vise at forarbeidene uttrykker ønske om økt bruk av samfunnsstraffer og at den viser til uttalelser i Ot.prp.nr. 5 (2000–2001) hvor det uttales at samfunnsstraff skal kunne anvendes dersom hensynet til straffens formål ikke taler mot det, og at retten gis relativt stor frihet til å finne anvendelsesområdet, se punkt 12. Retten viderefører uttalelsen i denne dommen om at det er et område mellom ubetinget og betinget fengsel hvor det bør reageres med samfunnsstraff. Det fremkommer i punkt 16 at det også i fartssaker bør:

”(...) vere rom for eit område mellom fengsel på og utan vilkår også når det gjeld fartsoverskridingar ned mot grensene eg har omtala. Reaksjonen mot grove fartsoverskridingar vil likevel vere streng”.

Retten viser i denne sammenheng til reglene om tap av førerkort og reglene om avlegging av ny førerprøve. Retten uttaler at dette vil ha en allmennpreventiv effekt. Retten mener at selv om domfelte ikke hører til kjerne gruppa for samfunnsstraff så er det grunnlag for å idømme samfunnsstraff i denne saken.

For meg ser det ut som om at Høyesterett mener at hensynet til straffens formål og da de allmennpreventive virkninger ikke taler mot en reaksjon i frihet. Som veiledning i reaksjonsfastsettelsen legger Høyesterett her vekt på lovgiver uttalte ønske om økt bruk av samfunnsstraffer. Jeg synes det ser ut som at Høyesterett i denne saken utvider anvendelsesområdet for samfunnsstraff ved fartssaker også for vokse lovbytere.

4.1.3 Legemsbeskadigelse når domfelte er ung

Ved dom for legemsbeskadigelse er den store hovedreglen at det skal idømmes ubetinget fengsel. Når domfelte er ung ser det ut til at Høyesterett har utvidet anvendelsesområdet for samfunnsstraff sammenliknet med samfunnstjeneste. Dette kan illustreres med to dommer hvor det ble idømt henholdsvis samfunnstjeneste og samfunnsstraff.

Rt. 2002.742 gjaldt straffeutmåling for legemsbeskadigelse med særlig farlig redskap. I tingretten ble det idømt fengsel i 1 år. I langmannsretten ble straffen satt til fengsel i 8 måneder. Høyesterett satt straffen til 100 timers samfunnstjeneste. Domfelte var på gjerningstidspunktet 15 år og ti måneder. Domfelte hadde planlagt og uprovosert overfalt en jevnaldrende gutt og stukket han med kniv. Retten uttaler på side 743 at det i utgangspunktet bør idømmes ubetinget fengselsstraff ved slike forbrytelser "(...) selv når de begås av så unge personer som i denne sak". Det uttales videre at det for så unge lovbytere må gis unntak når særlige omstendigheter tilsier det. I denne saken forelå det slike særlige omstendigheter og det ble idømt samfunnstjeneste.

Rt. 2004.804 gjaldt straffeutmåling for legemsbeskadigelse. I tingretten ble det idømt 210 timer samfunnsstraff, dette var en fellesstraff med en tidligere dom på 150 timer samfunnsstraff. I lagmannsretten ble domfelte idømt fengsel i 60 dager for legemsbeskadigelsen. Høyesterett satt straffen til samfunnsstraff i 210 timer på lik linje som tingretten. Det var dissens 3 - 2 når det gjaldt begrunnelsen. Domfelte var 15 år og fem måneder når legemsbeskadigelsen fant sted. Domfelte hadde uprovosert overfalt en forbipasserende. Retten, flertallet, uttaler i punkt 25 at:

”Selv om hensynet til den alminnelige lovlydighet tilsier at det i sin alminnelighet må reageres med ubetinget fengsel mot en så grov voldshandling, er situasjonen etter min mening en annen for helt unge lovbyggere”.

Flertallet legger vekt på at ved denne alderen har de individualpreventive hensyn en særlig tyngde. Det uttales at sinnet er ytterst sårbart og lite egnet til å stå imot de uheldige virkningene som følger med en fengselsstraff. Så unge mennesker handler ikke ut fra de rasjonelle overveielser som hensynet til allmennprevensjon tilsier. Det uttales at det derfor skal svært mye til før så unge mennesker skal sone en fengselsstraff. Det pekes også på at samfunnsstraff var en meget følbart reaksjon.

Flertallet har her utvidet anvendelsesområdet for samfunnsstraff sammenliknet med anvendelsesområdet for samfunnstjeneste. Flertallet krever ikke at det må foreligge særlige omstendigheter for at det skal kunne idømmes samfunnsstraff som det ble krevd i Rt. 2002.742.

4.2 Et område hvor Høyesterett ikke har utvidet anvendelsesområdet

4.2.1 Legemsbeskadigelse når domfelte er over 18 år

Ved dom for legemsbeskadigelse har høyesterett vært tilbakeholden med å idømme samfunnsstraff når domfelte er over 18 år. Dette er også i tråd med hva lovgiver har sagt om anvendelsesområdet for samfunnsstraff.⁸⁴ Rt. 2004.1016 kan nevnes som et eksempel på dette. Denne saken gjaldt straffutmåling og bruk av samfunnsstraff ved legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse jf. straffeloven §§ 228 og 229. Den domfelte var i tingretten idømt fengsel i 30 dager. I lagmannsretten ble straffen satt til 60 timer samfunnsstraff. Høyesterett skjerpet straffen til fengsel i 60 dager. Den domfelte hadde ved to anledninger utøvet henholdsvis legemsbeskadigelse og legemsfornærmelse uprovosert utenfor en pub. Ved begge disse anledningene hadde domfelte drukket store mengder alkohol. Domfelte var nær ved å fylle 19 år ved den første handlingen. Retten

⁸⁴ Se Innst. O. nr. 60 (2000–2001) side 31 andre spalte

viser i punkt 8 til vilkåret om at samfunnsstraff kan idømmes dersom hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet. Den uttaler så at: ” Det må ut frå dette vere eit klårt utgangspunkt at det ikke blir gitt dom på samfunnsstraff ved domfelling for lekamsskading, slik det også var etter ordninga for samfunnssteneste”. Retten la vekt på den vold som var blitt utøvet. Det at domfelte hadde fått forkynt siktelse for den første handlingen og så begikk en ny, nokså lik, handling talte også for at det ikke kunne idømmes samfunnsstraff i saken. Retten uttaler at det også ved slike handlinger kan tenkes unntak hvor det kan idømmes samfunnsstraff. Det at den domfelte hadde hatt en svært vanskelig oppvekst kunne derimot ikke gi grunnlag for samfunnsstraff i denne saken, se punkt 11. Dette stemmer godt overens med det Høyesterett har kommet frem til i flere andre saker; de individualpreventive hensyn må ha en viss tyngde for at de skal være et tungtveiende argument for idømmelse av samfunnsstraff i saker hvor hensyn til allmennprevensjon er tungtveiende, se kapittel 3.2.2. Domfeltes alder var også et moment i saken. Høyesterett uttaler i punkt 11 at det at domfelte manglet få dager på å fylle 19 år ved den første handlingen gjorde at han var i en alder hvor han måtte ta det fulle ansvaret.

5 Omfang

5.1 Antall timer

Det fremgår av straffeloven § 28 a annet ledd første punktum at det i dommen skal ”(...) fastsettes et timetall og en gjennomføringstid. Timetallet skal være fra 30 til 420 timer”. For samfunnstjeneste var det maksimale timeantallet 360 jf. tidligere straffelov § 28 a første ledd.

Det hadde fra flere hold blitt hevdet at samfunnstjenesten ikke opplevdes som tyngende nok for den domfelte. I denne forbindelse ble det diskutert flere forslag som kunne være med på å øke samfunnstjenestens straffende element.⁸⁵

I St meld nr 27 (1997–98) forslo Departementet å endre reglene for samfunnstjeneste slik at det kunne idømmes samfunnstjeneste med tilsynsprogram. Om begrunnelsen for dette heter det på side 52 første spalte at:

”En slik endring vil innebære en forsterkning av straffeelementet ved samfunnstjenesten ved at frihetsbegrensningen blir mer omfattende. Muligheten for å føre kontroll med de samfunnstjenestedømte i gjennomføringsperioden vil bli forsterket”.

Departementet ønsket også på denne måten å redusere antall brudd på vilkårene for samfunnstjeneste. Departementet foreslo også en skjerping av tilsynet ved betinget dom slik at det kunne idømmes tilsynsprogram som særvilkår.⁸⁶ Departementet foreslo å ikke øke antall timer som maksimalt kunne idømmes eller timer per uke som kunne

⁸⁵ Se St meld nr 27 (1997–98) side 51 andre spalte

⁸⁶ Se St meld nr 27 (1997–98) side 54 andre spalte

utføres.⁸⁷ Som begrunnelse for dette fremhever departementet at å øke antall timer per uke som den dømte må utføre kan føre til at den domfeltes motivasjon kan undergraves og at antall brudd kan øke. Siden brudd ordinært fører til innsettelse i fengsel vil de positive virkningene av samfunnsstraff lett gå tapt.⁸⁸ Departementet avveier her hensynet til at staffen skal oppleves tyngende som straff og hensynet til de positive virkninger man har av samfunnstjenesten og hensynet til de positive virkninger som kan oppnås veier tyngre. Som begrunnelse for ikke å foreslå øke timer som maksimalt kunne idømmes, påpeker departementet at antall timer allerede er høyt sammenliknet med andre europeiske land.⁸⁹

Departementet foreslo i Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) å øke muligheten for kontroll og innstramming av samfunnstjenesten ved å gjøre frihetsbegrensningen mer omfattende. I tillegg til å kunne idømme betinget fengselsdom med vilkår om tilsynsprogram, som foreslått i St meld nr 27 (1997–98), foreslo departementet nå å øke antall timer som den domfelte skal gjennomføre per måned fra 20 til 30 timer, og at timene skulle kunne brukes til annet enn arbeid. Om økningen i timeantallet per uke uttaler departementet at det vil være med på å øke tilliten til samfunnsstraffen.⁹⁰ Det ble også foreslått å øke den øvre grensen for antall timer samfunnsstraff som kunne idømmes fra 360 til 420 timer. Dette var foreslått i høringsutkastet og under høringsrunden var det bare en instans som mente at timeantallet ble for høyt.⁹¹ Dette forslaget fikk flertall ved behandlingen i justiskomiteen.⁹²

Med dette har departementet endret sin vektlegging av hensyn. Det legges nå større vekt på allmennhetens tillit til straffarten og å øke det straffende element for den dømte.

⁸⁷ Se St meld nr 27 (1997–98) side 54 andre spalte

⁸⁸ Se St meld nr 27 (1997–98) side 52 første spalte

⁸⁹ Se St meld nr 27 (1997–98) side 52 første spalte

⁹⁰ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 128 andre spalte

⁹¹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 128 første spalte

⁹² Se Innst. O. nr. 60 (2000–2001) side 31 andre spalte

5.2 Gjennomføringstid

Det fremgår av straffeloven § 28 a annet ledd annet punktum at: ”Gjennomføringstiden skal være inntil 1 år hvis ikke sterke grunner taler for en lengre gjennomføringstid”. Etter den tidligere straffeloven § 28 a tredje ledd skulle det også fastsettes en gjennomføringstid i dommer ved samfunnstjeneste. Gjennomføringstiden skulle tilsvare lengden av den subsidiære fengselsstraffen, det ville også for samfunnstjenesten i utgangspunktet være inntil ett år. Det er innenfor denne tiden at de idømte timene skal fordeles. Systemet etter samfunnstjenesten er dermed fulgt opp i samfunnsstraffen.

Begrunnelsen for at gjennomføringstiden skal være tilsvarende den subsidiære fengselsstraffen er at det skal vise den nære sammenhengen mellom ubetinget fengsel og samfunnsstraff.⁹³

Rt. 2003.1455 kan nevnes som eksempel på at gjennomføringstiden kan være lenger enn ett år. I denne dommen setter Høyesterett gjennomføringstiden til ett år og seks måneder. Dette var også lenger enn den subsidiære fengselsstraffen som var på 10 måneder. Retten uttaler i punkt 20 at den finner grunn til å gi særlig tilslutning til at lagmannsretten idømte en gjennomføringstid som var lengre enn den subsidiære fengselsstraffen. Som begrunnelse for den lange gjennomføringstiden sies det at dette gjør det mulig at samfunnsstraffen kan tilpasses skolegangen. Det sies også at: ”I tillegg gjør det at Kriminalomsorga kan ha oppfølging av domfelte i ein periode av ei viss lengde, noko som synest heldig i dette tilfellet”.

Etter bestemmelsen om samfunnstjeneste var det et unntak fra regelen om at gjennomføringstiden skulle tilsvare lengden av den subsidiære fengselsstraffen. Dersom den subsidiære fengselsstraffen var kortere enn 120 dager kunne det likevel fastsettes en gjennomføringstid på inntil 120 dager jf. tidligere straffeloven § 28 a tredje ledd. Dette fordi det kunne være nødvendig med en lengre gjennomføringstid for at kriminalomsorgen i frihet kunne lage et støtteopplegg for den enkelte domfelte som

⁹³ Se St meld nr 27 (1997–98) side 51 andre spalte

kunne bidra til en viss struktur rundt vedkommende.⁹⁴ Denne bestemmelsen ble ikke videreført i den nye bestemmelsen angående samfunnsstraff. Det kan da stilles spørsmål om domstolene kan idømme lengre gjennomføringstid enn den subsidiære fengselsstraffen etter den nye bestemmelsen om samfunnsstraff. Dette forholdet blir ikke diskutert i St meld nr 27 (1997–98). I Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) gir departementet uttrykk for at gjennomføringstiden i utgangspunktet skal tilsvare den subsidiære fengselsstraffen. Dette fordi timeantallet og gjennomføringstiden skal stå i forhold til det lovbruddet som er begått. Departementet åpner likevel for at gjennomføringstiden skal kunne fravike den subsidiære fengselsstraffen. Dette er når domstolen fastsetter vilkår for samfunnsstraffen etter straffeloven § 28 a tredje ledd. Det heter på side 128 andre spalte:

”Når domstolen gjør dette, og den subsidiære fengselsstraffen er under 120 dager, kan det i enkelte tilfeller være hensiktsmessig å sette en noe lengre gjennomføringstid enn hva den subsidiære fengselsstraffen tilsier”.

Departementet gir uttrykk for at dersom gjennomføringstiden blir lengre, skal ikke det medføre at timeantallet blir økt, timeantallet skal likevel forholde seg til den subsidiære fengselsstraffen.⁹⁵ Det presiseres her at resultatet av dette blir en ”(...) mindre intensiv straff over en lengre tidsperiode”. Denne problemstillingen blir ikke diskutert i Innst. O. nr. 60 (2000–2001). Denne forandringen i lovbestemmelsen om gjennomføringstiden ved korte subsidiære dommer kan føre med seg lite heldige følger på særlig to områder.

Ved dommer på samfunnsstraff med kort subsidiær fengselsdom, for eksempel ned til 14 dager, vil tiden for gjennomføring kunne bli hektisk. Siden gjennomføringstiden starter med en kartleggingssamtale, vil tiden for kriminalomsorgen å utarbeide en plan for gjennomføringen og selve gjennomføringen i etterkant bli satt under et visst

⁹⁴ Se Ot.prp. nr. 72 (1989–90) side 37 andre spalte

⁹⁵ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 128 andre spalte

tidspress. Det kan være vanskelig å se hva som kan oppnås på den korte tiden. Dette kan bidra til at samfunnsstraff som straffart kan bli sett på som en lite seriøs strafform.

Videre går det frem av straffeloven § 28 b annet ledd at dersom den domfelte har brutt forutsetningen om ikke å begå ny straffbar handling i gjennomføringstiden, kan tingretten ved kjennelse bestemme at den subsidiære fengselsstraffen skal gjennomføres. Det går videre frem av tredje ledd at denne kjennelsen må være avsagt innen utløpet av gjennomføringstiden. Ved at gjennomføringstiden kan være kort kan det føre til at det ikke lar seg gjøre å gjøre om dommen til ubetinget fengsel. Dette vil også kunne være med på å fremstille samfunnsstraff som en lite seriøs strafform.

Disse to momentene trekker i retningen av at domstolen skal kunne idømme en lengre gjennomføringstid enn den subsidiære fengselsstraffen.⁹⁶

Forskjellen ved dommer på samfunnsstraff hvor det i dommen er satt vilkår jf. straffeloven § 28 a tredje ledd og dommer hvor det i dommen ikke er satt vilkår er ikke begrunnet i forarbeidene. Dette forholdet er heller ikke diskutert. Forskjellen virker ikke særlig gjennomtenkt. Etter straffegjennomføringsloven § 54 skal den domfelte gjennomføre straffen etter nærmere anvisninger av kriminalomsorgen. Innholdet i samfunnsstraffen fastsetter kriminalomsorgen jf. straffegjennomføringsloven § 53. Kriminalomsorgen skal gi den dømte et opplegg som i stor grad vil ha det samme innholdet som eventuelle vilkår satt av retten etter straffeloven § 28 a tredje ledd. Dette forhold trekker i retningen av at forskjellen ikke er tenkt gjennom og dermed at gjennomføringstiden også ved dommer uten vilkår etter straffeloven § 28 a tredje ledd kan idømmes lengre gjennomføringstid enn den subsidiære fengselsstraffen.

Hensynet til domfelte kommer inn som et moment. Vedkommende vil kunne føle det ekstra tyngende å ha en lengre gjennomføringstid enn den subsidiære fengselsstraffen. Skal vedkommende kunne bli idømt lengre gjennomføringstid, burde det fremgått av

⁹⁶ Om dette se Matningsdal, Straffeloven, kommentarutgave, 2003, side 135- 136

loven. På den annen side blir ikke vedkommende idømt flere timer og det kan hevdes at det er timeantallet som er det mest sentrale straffende element.

Det kan hevdes at kort gjennomføringstid gjør samfunnsstraffen mer effektiv, og det er begrenset hva kriminalomsorgen for utført ved dommer med få timer å gjennomføre. Det vesentlige ved disse dommene er at den dømte gjør opp for seg overfor samfunnet og får en merkbar reaksjon selv om den strekker seg over et kort tidsrom.

Rettspraksis viser at retten idømmer lenger gjennomføringstid enn den subsidiære fengselsstraffen. I Rt. 2003.320 diskuterer høyesterett problemstillingen. I denne saken ble den subsidiære fengselsstraffen 30 dager og gjennomføringstiden ble satt til 90 dager. Retten uttaler i punkt 17 at: "En så kort gjennomføringstid synes imidlertid å måtte innebære store praktiske problemer for gjennomføringen av samfunnsstraffen, og jeg finner derfor at dette utgangspunkt må modifiseres noe".

Departementet videreførte også ordningen med at domstolen kan fravike ett års gjennomføringstid dersom sterke grunner taler for det. Grunnen til dette var de tilfellene der hvor domstolen på grunn av særlige individuelle forhold idømmer samfunnsstraff i tilfeller hvor den alternative fengselsstraffen ville ha vært over ett år.⁹⁷ Det fremgår av forarbeidene at de sterke grunnene er ment å tilsvare praksis ved ordningen med lengre gjennomføringstid ved samfunnstjeneste. Det vil si der hvor det ellers ikke ville bli idømt samfunnsstraff.⁹⁸

5.2.1 Når starter gjennomføringstiden?

Gjennomføringstiden starter ikke ved domsavsigelsen, men fra iverksettelse av straffen. Det kan da stilles spørsmål om når gjennomføringstiden starter. Dette spørsmålet har betydning ved brudd på vilkår for samfunnsstraffen jf. straffegjennomføringsloven § 58 sammenholdt med straffeloven § 28 b første og tredje ledd og dersom domfelte begår ny

⁹⁷ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 128 første spalte

⁹⁸ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 128 andre spalte

straffbar handling i gjennomføringstiden jf. straffegjennomføringsloven § 59 sammenholdt med straffeloven § 28 b annet og tredje ledd.

Etter straffeloven § 28 b første ledd skal bestemmelse om at den subsidiære fengselsstraffen skal fullbyrdes fordi den dømte har brutt vilkår i samfunnsstraffen avsies ved kjennelse. Det fremgår av andre ledd at dersom den dømte begår ny straffbar handling i gjennomføringstiden, kan retten ved kjennelse bestemme at den subsidiære fengselsstraffen skal fullbyrdes. Av tredje ledd fremgår det at denne kjennelsen må være avsagt innen utløpet av gjennomføringstiden.

Det er ikke fastsatt i lovteksten når gjennomføringstiden starter, det er heller ikke drøftet nærmere i forarbeidene. I retningslinjene til straffegjennomføringsloven m.v. fastsatt 16. mai 2002 punkt 5.1 under overskriften: "Iverksettelse av samfunnsstraff" tredje avsnitt sies det at gjennomføringstiden løper fra det tidspunktet den domfelte møter til kartleggingssamtale. Dette spørsmålet er tatt opp i Rt. 2003.1737. Denne saken gjaldt spørsmål om fullbyrdelse av den subsidiære fengselsstraffen når den dømte hadde brutt vilkår for samfunnsstraffen. Retten uttaler i punkt 11 at gjennomføringstiden beregnes fra den dagen den domfelte møter til kartleggingssamtale som er omtalt i retningslinjene til straffegjennomføringsloven punkt 5.1.

Det blir da et spørsmål om hva som er kravet til at en slik kartleggingssamtale kan sies å ha funnet sted. Denne problemstillingen er tatt opp i Rt. 2004.385. I denne saken ble domfelte innkalt til kartleggingssamtale, men møtte ikke opp. Han ble så innkalt til et innskjerpingsmøte hvor han heller ikke møtte. Han ble senere pågrepet av politiet og fremstilt for friomsorgskontoret. På dette møte redegjorde friomsorgen for kravene som gjelder for samfunnsstraff og innskjerpet kravene overfor domfelte. Senere ble vedkommende innkalt til møte for iverksettelse av samfunnsstraffen og en ny innskjerpingssamtale da vedkommende ikke hadde møtt opp til noen av møtene. I denne konkrete saken kom kjæremålsutvalget frem til at samfunnsstraffen ikke kunne ansees som påbegynt. Det vises i begrunnelsen til formålet med samfunnsstraffen, se punkt 15. Det sies videre i punkt 15 at:

"I forarbeidene er det sterkt understreket at brudd må følges opp, og at reaksjonen på brudd må bli "tydeligere og sterkere enn i dag", jf Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s 123. Det er

behov for å kunne reagere mot den som fullstendig unndrar seg de pliktene som følger av samfunnsstraffen.”

Kjæremålsutvalget viser også i punkt 15 til rettspraksis vedrørende samfunnstjeneste hvor det synes å ha blitt lagt til grunn at gjennomføringstiden starter fra det tidspunkt den dømte faktisk møter til gjennomføring av tjenesten.

Det fremgår etter dette at gjennomføringstiden starter på det tidspunkt den dømte møter til kartleggingssamtale.

6 Innhold

Som nevnt ovenfor skal det i dommen fastsettes et timeantall og en gjennomføringstid. Det nærmere innhold av samfunnsstraffen skal fastsettes av kriminalomsorgen jf. straffegjennomføringsloven § 53 annet ledd. Det heter i straffegjennomføringsloven § 53 første ledd at de idømte timene samfunnsstraff etter straffeloven § 28 a skal gå ut på samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet.

Det følger videre av straffeloven § 28 a tredje ledd at retten kan sette vilkår om at den domfelte i gjennomføringstiden skal overholde bestemmelser gitt av kriminalomsorgen om bosted, oppholdssted, arbeid, opplæring eller behandling. Retten kan også sette som vilkår at den domfelte forbys samkvem med bestemte personer.

Innholdet av eventuelle vilkår er det også kriminalomsorgen som skal sette, Jf. straffegjennomføringsloven § 53 annet ledd. I Straffegjennomføringsloven § 54 fremgår de generelle krav til den domfelte under gjennomføringstiden. Etter denne bestemmelses første ledd skal den domfelte møte til fastsatt tid og sted og være upåvirket av rusmidler ved fremmøte. Domfelte skal også gi opplysninger om bosted, forsørgelsesgrunnlag og andre forhold som har betydning for gjennomføringen. Domfelte skal overholde vilkårene som er satt av domstolen etter straffeloven § 28 a tredje ledd. Dersom kriminalomsorgen ikke gir tillatelse til noe annet skal domfelte oppholde seg i landet. Til slutt skal den domfelte ikke vise atferd som truer sikkerheten til personer som deltar i gjennomføringen eller påvirke miljøet på en særlig negativ måte. Etter bestemmelsens annet ledd, skal den domfelte ikke begå nye straffbar handling i gjennomføringstiden.

Ved samfunnstjeneste var det også overlatt til kriminalomsorgen å fastsette det nærmere innholdet av tjenesten, det vil si hvilke arbeidsoppgaver den domfelte skulle utføre, jf.

tidligere straffeloven § 28 a. Innholdet av samfunnstjenesten skulle bestå av ulønnet arbeid for frivillig eller offentlig myndighet.⁹⁹

Ved innføring av samfunnsstraff foreslo departementet at kriminalomsorgen fortsatt skulle fastsette det nærmere innholdet av straffen etter at domstolen hadde bestemt hvilket omfang og intensitet straffen skulle ha. Begrunnelsen for dette var at det ville gjøre vurderingen av hvilket innhold straffen bør ha mest mulig oppdatert. Dessuten bygget domstolen i stor grad på vurderinger og forslag fra kriminalomsorgen når den utformet betingede dommer med særvilkår i form av tilsynsprogram. Departementet var også av den mening at lovreguleringen som var foreslått i straffegjennomføringsloven kapittel 5 ville gi domstolen et godt utgangspunkt for å forutsi hvilket innhold straffen ville få for den enkelte domfelte. Domstolen ville også ha anledning til å gi anvisninger om innholdet i premissene i dommen.¹⁰⁰

Etter straffegjennomføringsloven § 53 første ledd alternativ a, kan samfunnsstraff gå ut på samfunnsnyttig tjeneste. Begrepet ”samfunnsnyttig tjeneste” ble valgt fordi begrepet ”arbeid” som var brukt i høringsutkastet kunne gi assosiasjoner til vanlig lønnet heltidsarbeid.¹⁰¹ Dette alternativet bygger videre på den tidligere samfunnstjenesten som var ulønnet tjeneste. Tjenesten kan gå ut på tjeneste ved statlig eller kommunal virksomhet, foreninger eller organisasjoner som barnehage, fritidsklubb, kirkesamfunn, idrettslag og liknende.¹⁰² Tjenesten kan ikke utføres i den domfeltes virksomhet eller hos hans arbeidsgiver.¹⁰³

Etter straffegjennomføringsloven § 53 første ledd alternativ b kan samfunnstjeneste gå ut på at den domfelte må gjennomføre et bestemt program. Det fremgår av forarbeidene

⁹⁹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 129 første spalte

¹⁰⁰ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 132 første spalte

¹⁰¹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 132 andre spalte

¹⁰² Se Storvik, Birgitte Langset, Straffegjennomføring, 2003, side 284

¹⁰³ Se Retningslinjene til straffegjennomføringsloven, punkt 5.1

at det ved fastsettelse av innholdet av dette skal legges særlig vekt på å tilrettelegge tiltak som kan fremme den enkeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster.¹⁰⁴ Det fremgår av forskriften til straffegjennomføringsloven av 22. februar 2002 nr.183 § 5-2 tredje ledd at deltakelse i program i utgangspunktet skal være frivillig. Dette ble diskutert i forarbeidene. Det ble foreslått at deltakelse i program skulle baseres på frivillighet. Det ble imidlertid gitt uttrykk for at noen program var så lite konfronterende at de burde kunne pålegges uten samtykke fra den domfelte.¹⁰⁵ Derimot kan kriminalomsorgen pålegge den domfelte å motta informasjon om program, jf. forskriften til straffegjennomføringsloven § 5 – 2 tredje ledd. Det går frem av forarbeidene at det må oppfylles visse kvalitetskrav for at et tiltak skal kunne kalles et program. Programmene skal ta utgangspunkt i de problemene kriminalomsorgen antar er medvirkende årsaker til at den domfelte har begått en kriminell handling. Programmene bør rette seg mot en bestemt målgruppe, de bør videre ha en fastsatt begynnelse og slutt og bygge på en vitenskapelig teori. Disse programmene kan være programmer som ledes av kriminalomsorgens personale eller det kan være program som ledes av personer som kriminalomsorgen bemyndiger og følger opp med nødvendig veiledning.¹⁰⁶ Som eksempel på program kan nevnes ”Brotts-brytet”. Dette er et program som fokuserer på kriminalitet, holdninger, tankemønster og atferd. ”Mitt valg” er et annet program. Dette programmet har som hovedmål og å minske risikoen for tilbakefall til rus. ”Alternativ til vold” er volds- og sedelighets program.¹⁰⁷

Etter straffegjennomføringsloven § 53 første ledd alternativ c kan samfunnsstraffen også bestå av ”andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet”. Ved innholdet av andre tiltak skal det, som ved program, legges særlig vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster, se ovenfor. Det heter i Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) på side 172 at:

¹⁰⁴ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 132 andre spalte

¹⁰⁵ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 132 - 133

¹⁰⁶ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 171

¹⁰⁷ Se Høydal, Torunn og Ragnar Kristoffersen, Samfunnsstraffen 2003, 2004, side 84.

”Andre tiltak” omfatter blant annet kriminalomsorgens strukturerte og målrettede samtaler med den domfelte (dagens tilsynssamtaler), og behandling som retter seg mot den domfeltes kriminelle handlingsmønster”.

Det uttales videre at et antall timer kan brukes til megling i konfliktrådet dersom den domfelte og offeret ønsker det. Det at tilsynssamtalene omfattes av ”andre tiltak” medfører at timene som medgår til dette godskrives timetallet. Dette er en forskjell fra samfunnstjeneste. Det fremgår av forarbeidene at dette var en av grunnene til at man ønsket å øke timeantallet.¹⁰⁸ ”Andre tiltak” kan ellers være psykoterapeutisk, psykiatrisk eller medisinsk behandling. Det kan også være undervisning som er rettet mot grupper av domfelte hvor temaene kan være arbeid, helse, rus, vold og liknende.¹⁰⁹

Ved valg av tiltak fremgår det av straffegjennomføringsloven § 53 annet ledd at kriminalomsorgen særlig skal legge vekt på tiltak som kan fremme den domfeltes evne til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster. Det skal også legges vekt på tiltak som kan fremme den domfelts evne til å gjennomføre straffen i samsvar med bestemmelsene som er gitt i straffegjennomføringsloven.

Etter straffegjennomføringsloven § 53 tredje ledd skal kriminalomsorgen endre innholdet i samfunnsstraffen dersom det anses nødvendig av hensyn til en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring. Ellers kan innholdet endre dersom bemanningsmessige forhold tilsier det. Dette kan være nødvendig dersom oppdragsgiveren ikke har behov for ytterligere hjelp, eller dersom det oppstår sykdom blant de ansatte i kriminalomsorgen.¹¹⁰

¹⁰⁸ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 133 første spalte

¹⁰⁹ Se Storvik Langset, Birgitte, Straffegjennomføring, 2003, side 285

¹¹⁰ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 172 andre spalte

Deltakelse i samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak er likeverdige alternativer. Det at samfunnsstraffen kan gå ut på samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak, var ment å være en så vid begrensning at kriminalomsorgen ville få mulighet til å fastsette et mest mulig riktig innhold i straffen for den enkelte. Det var også meningen at alternativene skulle fange opp innholdet i samfunnstjenesten og tilsyn, i tillegg til tiltak som kunne fastsettes som særvilkår i et tilsynsprogram.¹¹¹ Det at deltakelse i samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak er likeverdige alternativer, innebærer at loven ikke regulerer at et bestemt antall av timene skal bestå av fastsatte tiltak.¹¹² Resultatet av dette er at det ved samfunnsstraff er større muligheter til å tilpasse straffen individuelt. De ulike tiltakene kan tilpasses den enkelte domfelte. Dette er et viktig trekk ved samfunnsstraffen og en forskjell fra samfunnstjenesten.¹¹³

I 2003 ble det iverksatt 1352 dommer på samfunnsstraff. Av disse dommene ble ca. 78 % av timene benyttet til samfunnsnyttig tjeneste. Gruppen ”andre tiltak” utgjorde ca. 17 % av de utførte timene. Omfanget av timer ble brukt til programvirksomhet er lavest med ca. 5 % av de utførte timene.

¹¹¹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 130 første og andre spalte

¹¹² Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 172 første spalte

¹¹³ Se Matningsdal, Straffeloven, kommentarutgave, 2003, side 148

7 Brudd

7.1 Brudd på vilkår

I forarbeidene understrekes det at brudd må følges opp og at reaksjonen når den domfelte bryter vilkårene må bli tydeligere og sterkere.¹¹⁴ Brudd på vilkår reguleres av straffegjennomføringsloven § 58 sammenholdt med straffeloven § 28 b. Det fremgår av straffegjennomføringsloven § 58 første ledd at dersom den domfelte forsettelig eller uaktsomt bryter bestemmelsene om de generelle vilkår etter straffegjennomføringsloven § 54 eller bestemmelsene om rusforbud nedlagt av kriminalomsorgen etter straffegjennomføringsloven § 55, kan kriminalomsorgen pålegge den domfelte å møte til en innskjerpingssamtale. Dersom den domfelte ikke medvirker til pliktige undersøkelser i forbindelse med fastsatte vilkår eller rusforbud, eller som følge av mistanke om at den domfelte møter i påvirket tilstand jf. straffegjennomføringsloven § 56, vil dette også være brudd som dekkes av straffegjennomføringsloven § 58, jf. forskriften § 5-4 første ledd.¹¹⁵

7.1.1 Skyldkrav

Skyldkravet ved brudd er forsett eller uaktsomhet. Det fremgår av retningslinjene til straffegjennomføringsloven punkt 5.8 at det i utgangspunktet er tilstrekkelig at det objektivt sett foreligger alminnelig sannsynlighetsovervekt, det vil si mer enn 50 %, for at den domfelte har begått et brudd. Det er videre presisert at rimelig tvil om de faktiske forhold skal komme den domfelte til gode og at hendelsesforløpet må kunne

¹¹⁴ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 123 første spalte

¹¹⁵ Se også Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 174 andre spalte

dokumenters i konkrete objektive omstendigheter. Dette kan være troverdige vitneobservasjoner eller analyseresultat fra Statens rettspsykologiske institutt.¹¹⁶

7.1.2 Første gangs brudd

Ved første gangs brudd har kriminalomsorgen ulike tiltak til rådighet;

Etter straffegjennomføringsloven § 58 første ledd kan kriminalomsorgen innkalle domfelte til en samtale for å få innskjerpet kravene. Kriminalomsorgen har dermed en skjønnsmessig adgang til å vurdere om bruddet skal føre til en reaksjon. Det fremgår imidlertid av forarbeidene at det bare er rent unnskyldelige brudd som ikke skal føre til noen reaksjon.¹¹⁷ Under denne samtalen skal den domfelte gjøres kjent med følgene av gjentatte brudd. Denne samtalen skal følges opp med en skriftlig gjengivelse av innholdet i samtalen. Tiden som brukes til samtalen kommer i tillegg til timetallet som er idømt.¹¹⁸ Dersom domfelte ikke møter til denne samtalen, kan kriminalomsorgen avbryte gjennomføringen av straffen, jf. straffegjennomføringsloven § 58 tredje ledd.

Etter straffegjennomføringsloven § 58 første ledd skal kriminalomsorgen fastsette vilkår dersom det fremstår som nødvendig for å motvirke nye brudd. De vilkår som kriminalomsorgen kan sette er at domfelte skal overholde bestemmelse om oppholdssted eller unnlate å ha samkvem med bestemte personer. Det kan også settes som vilkår at domfelte skal unnlate å bruke berusende eller bedøvende midler eller skal overholde bestemmelser om meldeplikt for politiet eller kriminalomsorgen. Tiden domfelte bruker til å følge disse vilkårene kommer også her i tillegg til timetallet som er idømt.¹¹⁹ Vilkår kan sette som en egen reaksjon eller det kan fastsettes sammen med innskjerpingssamtalen.¹²⁰

¹¹⁶ Se Langset Storvik, Birgitte, *Straffegjennomføring*, 2003, side 298

¹¹⁷ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 174 andre spalte

¹¹⁸ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 175 første spalte

¹¹⁹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 175 første spalte

¹²⁰ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 175 første spalte

Etter forskriften til straffegjennomføringsloven § 5-4 tredje ledd har kriminalomsorgen anledning til å gi domfelte en muntlig advarsel dersom bruddet ikke er alvorlig. Dette kan være dersom domfelte møter litt sent til en avtale eller det foreligger særlig formildende omstendigheter.¹²¹

7.1.3 Nye brudd

Straffegjennomføringsloven § 58 annet ledd regulerer tilfeller hvor den domfelte, etter at kriminalomsorgen har holdt en innskjerpningssamtale eller fastsatt vilkår etter første ledd, på nytt bryter kravene eller vilkår etter første ledd. Det fremgår av denne bestemmelsen at ved nye brudd bør regionalt nivå bringe saken inn for retten med begjæring om at den subsidiære fengslestraffen helt eller delvis skal fullbyrdes i medhold av straffeloven § 28 b første og tredje ledd. Det må dermed først ha blitt foretatt en reaksjon mot brudd før kriminalomsorgen kan bringe saken inn for retten for å omgjøre straffen. Departementet mente at det ville være en for omfattende reaksjon å omgjøre straffen før andre reaksjoner var utprøvd.¹²²

Denne bestemmelsen er en forskjell fra samfunnstjenesten. Ved samfunnstjeneste var det påtalemyndigheten som måtte fremsette begjæring om å omgjøre straffen. Kriminalomsorgen måtte rapportere brudd på vilkår til påtalemyndigheten jf. tidligere straffeloven § 28 c første ledd. Grunnen til denne forskjellen er at departementet mente at dette ville føre til en raskere behandling av sakene. På den måten kan reaksjonen komme raskt etter bruddet og det kan føre til en mer konsekvent praksis.¹²³

Etter straffegjennomføringsloven § 58 tredje ledd kan kriminalomsorgen avbryte gjennomføringen av straffen dersom domfelte begår nye brudd på vilkår etter at innskjerpningssamtalen er gjennomført. Gjennomføringen avbrytes når regionalt nivå

¹²¹ Se Retningslinjene til straffegjennomføringsloven punkt 5.8

¹²² Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 175 første spalte

¹²³ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) side 142 første og andre spalte

beslutter å bringe saken inn for retten. Det at straffen kan avbrytes, forhindrer at rettens mulighet til å omgjøre straffen går tapt. Se kapittel 5.2.1.

7.2 Ny straffbar handling

Det fremgår av straffegjennomføringsloven § 59 første ledd at dersom den domfelte begår ny straffbar handling i gjennomføringstiden så gjelder bestemmelsene i straffeloven § 28 b annet og tredje ledd. Dette vil si at påtalemyndigheten har kompetanse til å begjære at den subsidiære fengselsstraffen helt eller delvis skal fullbyrdes. Dette er en forskjell fra brudd på vilkår hvor kriminalomsorgen kunne bringe saken inn for tingretten med begjæring om å omgjøre straffen jf. straffegjennomføringsloven § 58 annet ledd.

Etter retningslinjene til straffegjennomføringsloven punkt 5.9 fremgår det at kriminalomsorgen har varslingsplikt til politiet dersom de blir kjent med at den domfelte har begått en ny straffbar handling.

Det kan forekomme at den domfelte begår ny straffbar handling etter domsavsigelsen men før gjennomføringstiden starter. Se kapittel 5.2.1 om når gjennomføringstiden starter. Dette medfører at en ny straffbar handling begått dagen før gjennomføringstiden starter ikke omfattes av annet ledd, mens samme handling begått dagen etter kan føre til omgjøring av straffen. Dette er en forskjell fra reglene om samfunnstjeneste. Tidligere straffelov § 28 c annet ledd gav bestemmelse om at dersom den domfelte gjorde seg skyldig i en straffbar handling etter domsavsigelsen men før gjennomføringstiden var utløpt, kunne retten gi en samlet dom for begge handlinger eller en særskilt dom for den nye handlingen.

I Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) gir departementet uttrykk for at denne forskjellen fra regelen om samfunnstjeneste er lite rimelig og at den neppe var tilsiktet av lovgiver. Departementet foreslår derfor å endre ordlyden i bestemmelsen fra ”i gjennomføringstiden” til ”før utløpet av gjennomføringstiden”.

8 Litteraturliste

Bøker og artikler

Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*, 5. utgave Oslo, 2004

Andenæs, Johs. *Statsforfatningen i Norge*, 8. utgave Oslo, 1998

Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen. Oslo, 2000

Eskeland, Ståle. *Strafferett*, Oslo, 2000

Holmboe, Morten. *Samfunnsstraff i nyere rettspraksis – en oversikt*. Lov og rett, 2004, s. 532 – 552

Holmboe, Morten. *Ungdom, fart og samfunnsstraff*. Tidsskrift for strafferett, 2004, s. 44 – 52

Hov, Jo. *Rettegang II*, Oslo, 1999

Høydal, Torunn. *Samfunnsstraffen 2003 resultater og utfordringer*, Torunn Høydal og Ragnar Kristoffersen. Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, 2004

Larsson, Paul. *Fra samfunnstjeneste til samfunnsstraff*, Paul Larsson og Jane Dullum.

Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, 2001, s. 154 – 168

Matningsdal, Magnus og Anders Bratholm (red.) *Straffeloven med kommentarer Første del. Almindelige Bestemmelser*. 2.utgave. Oslo, 2003

Røstad, Helge. *Samfunnstjeneste – en ny, løfterik straffereaksjon*, Juristkontakt, 1990, s. 266 – 275

Røstad, Helge. *Innkast i straffefeltet*, Oslo, 1993

Sandvik, Gudmund. *Retts historie*, Jussens venner, 1989, s. 201 – 309

Slettan, Svein. *Forbrytelse og straff*, Svein Slettan og Toril Marie Øye. Oslo, 1997

Storvik, Birgitte Langset. *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*, Kristiansand, 2003

Lovforarbeider:

Innst. O. nr. 22 (1990 – 91) Innstilling frå justiskomiteen om lov om endringar i straffelova m.v. (samfunnstjeneste)

Innst. O. nr. 60 (2000 – 2001) Innstilling fra justiskomiteen om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)

Ot.prp. nr. 72 (1989 – 90) Om lov om endringer i straffeloven m.v. (samfunnstjeneste)

Ot.prp. nr. 5 (2000 – 2001) Om lov om gjennomføring av straff mv.
(straffegjennomføringsloven)

Ot.prp. nr. 90 (2003 – 2004) Om lov om straff (straffeloven)

St meld nr 27 (1997 – 98) Om kriminalomsorgen

Lover, forskrifter, retningslinjer og internasjonale konvensjoner:

1902 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) 22. mai. Nr. 10. 1902

1927 Lov om vergemål for umyndige (vergemålsloven) 22. april Nr. 3. 1927

1981 Lov om rettegangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) 22. mai. Nr. 25.
1981

2001 Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) 18. mai. Nr.
21. 2001

Forskrift av 22. februar 2002 nr. 183 til lov om straffegjennomføring

Retningslinjene til straffegjennomføringsloven m.v. fastsatt 16. mai 2002

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.
November 1950.

Norsk tittel: Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende
friheter. Roma 4. november 1950. EMK

Dommer og kjennelser:

Rt. 1927.267

Rt. 1957.968

Rt. 1977.43

Rt. 1977.1207

Rt. 1991.463

Rt. 1992.991

Rt. 1992.992

Rt. 1993.171

Rt. 1993.976
Rt. 1994.1322
Rt. 2000.1358
Rt. 2001.143
Rt. 2002.1403
Rt. 2003.208
Rt. 2003.320
Rt. 2003.456
Rt. 2003.907
Rt. 2003.1455
Rt. 2003.1737
Rt. 2004.327
Rt. 2004.385
Rt. 2004.492
Rt. 2004.610
Rt. 2004.804
Rt. 2004.1061
Rt. 2004.1379
Rt. 2004.1381
HR-2004-01915-A

(<http://www.jus.uio.no/sekr/studieinformasjon/fagsider/spesialoppgave/retningslinjer>)

